

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Tereza Jermanová

Izrael a československá politika po r. 1948

Israel and Czechoslovak Policy after the Year 1948

Praha 2012

vedoucí práce: Doc. Vratislav Doubek, PhD.

Ráda bych poděkovala Doc. Vratislavu Doubkovi, PhD. za vedení mé práce a všechny připomínky k ní. Poděkování patří také PhDr. Haně Kubátové, PhD. za cenné rady a ochotnou pomoc s výběrem literatury.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. 7. 2012

Tereza Jermanová

Anotace

Tato bakalářská práce pojednává o proměně československé politiky ve vztahu k sionistickému hnutí, ke které došlo na přelomu 40. a 50. let 20. století. Československo tradičně patřilo mezi zastánce sionistické myšlenky na vytvoření židovského státu a Izrael byl významným způsobem podporován i po komunistickém převratu. O necelé dva roky později se sionismus stal záminkou k odsouzení vysokých komunistických funkcionářů a Izrael byl označen za nepřítele. Tato změna byla provázena velkou antisionistickou kampaní. Tato práce pátrá po souvislostech této proměny. Zkoumá ideologickou rovinu proměny vztahu sionismu a komunismu, rovinu politickou i vliv sionistického hnutí. Tvrdí, že tato proměna nebyla spojena se sionismem, ale byla způsobena jinými faktory.

Klíčová slova: sionismus, Židé, Československo, Izrael, KSČ

Annotation

This bachelor thesis focuses on a change of the Czechoslovak policy towards Zionism that occurred in the end of the 1940s and at the beginning of the 1950s. Czechoslovakia was traditionally among supporters of the Zionist idea to build a Jewish state, and Israel was still supported even after the coup d'état by the Communist Party. Only two years later, Zionism became a pretext of a sentence of important Communist Party members, and Israel was identified as the enemy. The policy change was followed by a heavy Anti-Zionism campaign. This thesis aims at identifying the reasons of the change. It studies a change in relationship between Communists and Zionism in ideological and political terms. Also, it studies an influence of the Zionist movement in Czechoslovakia. It argues that the change wasn't connected with Zionism itself but rather it was caused by other factors.

Key words: Zionism, Jews, Czechoslovakia, Czechoslovak Communist Party

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Sionistické hnutí v české části republiky	11
2. 1. Sionismus	11
2. 2. Sionistické hnutí a jeho postavení v rámci židovské komunity v meziválečném období	12
2. 3. Sionistické hnutí po válce	14
2. 3. 1. Sionistické organizace.....	18
2. 4. Sionistické hnutí po roce 1948.....	19
3. Analýza ideologické roviny komunistického přístupu k sionismu	22
3. 1. Východiska.....	22
3. 2. Antisionismus.....	25
4. Východiska přístupu československých komunistů k sionistickému hnutí.....	28
4. 1. Politická situace v Československu po roce 1948.....	28
4. 2. Zájmy Sovětského svazu na Blízkém východě a jejich vliv na československou politiku	30
5. Analýza komunistické politiky vůči sionismu: Vnitropolitická rovina.....	32
5. 1. Poúnorový přístup k židovským záležitostem a omezení židovských náboženských obcí.....	32
5. 2. Poúnorový přístup k sionistům.....	34
5. 3. Proces s protistátním spikleneckým centrem v čele s R. Slánským.....	37
6. Analýza komunistické politiky vůči sionismu: Zahraničně politická rovina	40
6. 1. Východiska.....	40
6. 2. Vývoz zbraní	41
6. 3. Vojenský výcvik	42
6. 4. Emigrační politika.....	43
7. Závěr	47
Seznam použité literatury a zdrojů.....	50

Seznam zkratek

AŽSDV	Americko-židovský společný distribuční výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
OSE	Oeuvre de Secours aux Enfants
OSN	Organizace spojených národů
RŽNO	Rada židovských náboženských obcí v zemích České a Moravské
ÚSS	Ústřední svaz sionistický
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VŽNO	Věstník židovských náboženských obcí

1. Úvod

Prvorepublikové Československo bylo nejen mezi židovským obyvatelstvem po celém světě proslulé vstřícnou politikou vůči židovské menšině a příznivým vztahem k sionismu. Personifikací tohoto postoje byl tehdejší prezident Tomáš Garrigue Masaryk, který i přes svůj pokročilý věk jako první evropský státník navštívil židovskou Palestinu. Českoslovenští politici v těchto Masarykových šlépějích kráčeli i po druhé světové válce, kdy se otázka realizace sionistické myšlenky na vytvoření židovského státu stala zvláště naléhavou. K revizi příznivé politiky vůči sionismu však nedošlo ani po únoru 1948, kdy komunistická strana definitivně uchopila veškerou politickou moc. K nejmarkantnější pomoci sionistům došlo právě až po únorovém převratu: komunistické Československo diplomaticky podpořilo vznik židovského státu, poskytlo židovské armádě zbraně a výcvik vojenských specialistů potřebný k jeho ubránění a umožnilo vystěhování velké části židovského obyvatelstva do Izraele. To stejné Československo ale ani ne o dva roky později Izrael označilo za nepřátelský stát a sionismus za reakční ideologii. Stalo se zároveň dějištěm největšího politického procesu v komunistické Evropě, v němž byli vysoce postavení komunisté obviněni právě ze sionismu, a velké antisionistické kampaně.

Nebude jistě překvapením, že se tento obrat v československé politice stal námětem mnoha badatelských prací. Existuje velké množství studií zabývajících se změnou československé zahraniční politiky vůči Izraeli, vlivem, jaký na ni měl Sovětský svaz, způsobem, jak se tato proměna odrazila na situaci židovské menšiny, nebo politickým procesem s Rudolfem Slánským. Tato oblast se tak na první pohled může zdát dostatečně prozkoumaná. Studujeme-li ale tyto práce a snažíme-li se obrat československé politiky pochopit, objeví se prázdné místo v podobě neprozkoumaného vztahu mezi tímto obratem a sionismem. Nabízí se mnoho otázek: Jaká byla síla sionistického hnutí v českých zemích? Byl sionismus mezi českými Židy¹ populární? Mohl mít sionismus takový vliv, aby se stal jedním z důvodů proměny československé politiky? Byla antisionistická kampaň skutečně zaměřená proti sionistům, nebo byl antisionismus pouhým argumentačním nástrojem, záminkou k zadržení nepohodlných lidí? A došlo v důsledku označení sionismu za buržoazní a

¹ Dle aktuálních pravidel českého pravopisu používám slovo „Židé“ s velkým počátečním písmenem; pouze v případě, kdy se jedná o „česko-židovské“ či o „českožidovské hnutí“, používám malé písmeno, jelikož se takto označovali sami příslušníci tohoto hnutí. Použití velkého písmene odkazuje k chápání Židů jako národa (také například Francouzi, Němci atd.), nikoliv pouze jako náboženské skupiny (křesťané, buddhisté atd.). Ve svém výkladu se budu Židům věnovat v širším slova smyslu jako příslušníkům židovského národa, jelikož

nepřátelskou ideologii k zákroku vůči sionistům v republice, nebo se tato změna projevila jen ve vztahu k Izraeli? Je zvláštní, že ačkoliv se sionismus zdá být v samém centru změny československé politiky, nevěnovali mu čeští badatelé dosud větší pozornost.

Ve své bakalářské práci se tak budu věnovat vlivu sionismu v českých zemích a vztahu komunistických představitelů k němu mezi lety 1948 a 1952. Prostřednictvím zkoumání nastíněných změn se budu pokoušet odpovědět na otázku, zda sionismus skutečně stál v centru proměny československé politiky od podpory sionistické myšlenky k jejímu označení za zločin, na jehož základě byli obžalováni v procesu se Slánským odsouzení. Cílem této práce je potvrdit hypotézu, podle níž v obratu komunistické politiky hrál sionismus paradoxně malou roli.

Tato práce je rozdělená do třech hlavních částí. V první z nich budu zkoumat podobu sionismu v českých zemích. Pokusím se ukázat, že vliv sionismu tu nebyl příliš silný, a to především v důsledku nízkého počtu židovských obyvatel, kteří tu žili, a vysoké míry jejich asimilace do většinové společnosti. Na konci čtyřicátých let došlo navíc k jeho dalšímu oslabení z důvodu vystěhování sympatizantů sionistické myšlenky do Palestiny.

V další části se zaměřím zaprvé na ideologická východiska vztahu mezi sionisty a komunisty a za druhé na chápání pojmů sionismus a antisionismus československými komunistickými představiteli. Na základě analýzy projevů Klementa Gottwalda a Václava Kopeckého pocházejících z období procesu se Slánským se pokusím ukázat, že komunisté, vyzdvihující reakční povahu sionismu, sionismus ve skutečnosti nechápali pouze jako židovské nacionální hnutí, ale vkládali tomuto pojmu obsah mnohem širší. Antisionismus se potom nevymezoval jen vůči sionistům, ale vůči židovskému obyvatelstvu jako celku.

V poslední části se budu věnovat praktické rovině obratu československé politiky. Popíši přístup, jaký komunisté vůči sionistickému hnutí zaujali jak na vnitropolitické tak na zahraničně politické úrovni. Na úrovni vnitropolitické budu sledovat přístup komunistického režimu k českým sionistickým organizacím a sionistickým aktivistům. Na úrovni zahraničně politické budu na druhé straně zkoumat komunistickou politiku vůči Izraeli. Mým cílem zde bude zjistit, jak se politika podpory sionismu a následná politika antisionismu skutečně projevovale.

Jak jsem již naznačila, má práce bude omezena třemi způsoby. Za prvé, nebudu zkoumat vnější faktory, které měly na změnu československé politiky vliv, ale budu se věnovat pouze faktorům vnitřním. Nebudu proto věnovat větší prostor zkoumání vlivu zahraniční politiky Sovětského svazu na politiku československých komunistů. Protože je ale

právě ruská politika na Blízkém východě a vztah Moskvy a Izraele k pochopení změny československé politiky stěžejní, alespoň krátce tyto okolnosti nastíním.

Druhé omezení mé práce plyne z jejího zaměření pouze na českou část československé republiky. Důvodem tohoto vymezení je především velký rozdíl mezi židovskými komunitami v české a slovenské části republiky, v jehož důsledku se i sionistické hnutí v Česku a na Slovensku vyvíjelo odlišně. V rozsahu této práce však bohužel není možné věnovat se oběma. Přesto v případech, kdy to bude pro pochopení problematiky nutné, stručně popíši i situaci na Slovensku.

Nakonec tuto práci vymezuji časově lety 1948 a 1952. Tento časový úsek jsem zvolila proto, že umožňuje zkoumat československou politiku jak před antisionistickým obratem, tak po něm. Svou práci tak začínám paralelně s komunistickým převratem a zakončuji ji procesem s Rudolfem Slánským. Toto časové hledisko porušuji pouze v případě první kapitoly, která zkoumá sionistické hnutí v Československu, neboť je pro pochopení jeho podoby po roce 1948 důležité nastínit i jeho postupný vývoj.

Vzhledem k tomu, že se věnuji domácímu politickému tématu, literatura, ze které vycházím, je převážně česká. Přesto jsem pracovala i s některými zahraničními tituly, z nichž většina pochází z pera českých Židů, kteří Československo v době komunistického převratu opustili. Při studiu československého sionistického hnutí jsem čerpala především ze studií publikovaných ve sbornících Židovského muzea v Praze, zaměřených vždy na konkrétní časové období. Ačkoliv je však dnes časový úsek od první republiky po období pražského jara sborníky muzea velmi dobře pokrytý, mou prací zkoumané období bohužel chybí. Prvorepublikovému sionistickému hnutí se věnuje především Kateřina Čapková (2004), která publikovala i samostatnou práci *Češi, Němci, Židé* (2005). Vztahem českých sionistů k vystěhování do Izraele se zabývá Marie Zahradníková (2004; 2005). Českému poválečnému židovstvu se věnuje především Petr Brod (1997), Šárka Nepalová (1999), která se zabývá zejména problematikou restitucí, a Blanka Soukupová (2008). Zajímavá je také studie Petra Bednaříka (2005), jež zkoumá poválečnou situaci židovského obyvatelstva na základě studia tisku. Z tohoto výčtu se svým charakterem vymyká kapitola prvního poválečného tajemníka Rady židovských náboženských obcí (RŽNO) Kurta Wehleho (1984) ve třetí části třísvazkového sborníku *The Jews of Czechoslovakia*, publikovaného ve Spojených státech židovskými emigranty z Československa.

Poválečnou židovskou komunitu studuje ve své disertační práci, sahající až do roku 1953, naprosto vyčerpávajícím způsobem Petr Sedlák (2008). Věnuje se zároveň analýze přístupu komunistů k židovskému obyvatelstvu před únorovým převratem i po něm, a nabízí

také analýzu komunistického antisionismu. Jeho práce je zajímavá také proto, že se kriticky staví k dosavadnímu bádání v této oblasti a nabízí vlastní interpretaci. Podobně rozsáhlá, ačkoliv svým charakterem naprosto odlišná, je ve Spojených státech publikovaná práce Petra Meyera *The Jews in the Soviet Satelites* (1953), věnující se detailně československému židovstvu od konce války až po proces s Rudolfem Slánským. Totožnost tohoto autora však není známá (Sedlák 2008, s. 16).

Proměny československé politiky zkoumá z pohledu československého komunistického režimu především Karel Kaplan, který jako člen rehabilitační komise zřízené po procesu s Rudolfem Slánským nasbíral velmi cenné informace týkající se jak samotného procesu (1992; 2001), tak vztahu československých komunistů a Izraele (1993). Velmi cenným byl pro mou práci také soubor dokumentů vztahujících se právě ke vztahu Československa a Izraele editovaný Marií Bulínovou (1993) a publikovaný společně s Karlem Kaplanem, Jiřím Dufkem a Vladimírem Šlosarem. Jana Svobodová (1994) z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR potom komunistický přístup k židovskému obyvatelstvu zkoumá z hlediska antisemitismu. Z vnější perspektivy toto období potom nahlízejí především dvě práce. Z izraelské perspektivy popisuje měnící se vztah Československa a Izraele bývalý izraelský velvyslanec v Československu Yegar Moshe (1997). Důležitá je zároveň kniha francouzského politologa Laurenta Ruckera (2001) podrobně se věnující vztahu sovětského Ruska, sionismu a Izraele.

Při studiu ideologické roviny vztahu mezi komunismem a sionismem jsem kromě zmíněných projevů Klementa Gottwalda a Václava Kopeckého obsažených v souboru dokumentů editovaných Marií Bulínovou (1993), vycházela především ze dvou krátkých politických pamfletů komunistů Václava Kopeckého (1945) a Erika Kolára (1945), a také ze sborníku textů Marxe, Engelse a Lenina k židovské otázce (Marx 1975). Vztahu komunismu a židovství v českých zemích se ve velmi zajímavém článku „*Rudá asimilace*“ českých Židů věnuje Vít Strobach (2008).

Hlavním problémem, se kterým jsem se po celou dobu psaní své práce potýkala, je nedostatek literatury věnující se sionistickému hnutí v Československu v poválečném období. Ačkoliv například z meziválečného období existuje hned několik publikací zaměřených na sionistické hnutí, z období po druhé světové válce tu není ani jedna. Jedinou výjimku tvoří článek Ivici Bumové (2011), který se však zaměřuje pouze na sionistické hnutí na Slovensku.

2. Sionistické hnutí v české části republiky

Analýza skutečného vlivu sionistického hnutí v české části republiky v poválečném období naráží na několik překážek. Za prvé, jak upozorňuje Petr Brod (1997, 153-154), který rozděluje židovstvo v českých zemích do tří hlavních kategorií, na sionisty, asimilanty a aktivisty², „hranice mezi těmito třemi skupinami nebyly nikdy zcela přesné a řada osob prošla v průběhu života dvěma nebo i všemi“. Vzhledem k těmto proměnám je potom těžké určit, které z jednotlivých hnutí uvnitř židovské komunity bylo silnější. Za druhé z poválečné doby neexistují statistiky, které by počty příznivců sionismu vyčíslily. A v poslední řadě je postižení charakteru českého židovstva v poválečném období komplikováno diferencemi mezi jednotlivými částmi republiky: zatímco židovstvo ve slovenské části republiky odráží spíše charakteristiku východního typu židovství³, židovstvo v české části bylo spíše západního typu, avšak i tady existovaly podstatné rozdíly mezi jejími částmi.

2. 1. Sionismus

Ve své práci budu často operovat s termínem sionismus, který budu dávat do kontrastu s komunistickou politikou antisionismu, a je tak třeba tento pojem nejprve definovat. To samo o sobě není jednoduché, neboť jednotná definice sionismu neexistuje. Je to způsobeno především tím, že samotné sionistické hnutí nebylo jednotné a nabízelo širokou paletu politických názorů a dokonce i různých přístupů k tomu, jak by mělo vlastního státu být dosaženo, nebo jaký by měl mít charakter. Některé směry uvnitř sionistického hnutí byly dokonce kritické i k vlastní myšlence vytvoření židovského státu, jako například kulturní sionismus Achada Haama, který preferoval návrat k židovským kořenům před návratem do Palestiny⁴ a který výrazně ovlivnil i české meziválečné sionisty.

² Aktivisty označuje ty Židy, kteří předpokládali zánik antisemitismu ve společnosti postavené na socialistických základech, především tedy komunisty, kteří se často distancovali od svého židovství.

³ Rozlišení na západní a východní typ židovských komunit ve své práci užívá Ezra Mendelsohn (1983, s. 6-7). Pro západní typ je typická vysoká úroveň asimilace židovstva, převzetí většinové kultury a opuštění ortodoxního židovství a jazyku jidiš a přijetí spíše reformovaného nebo liberálního judaismu. Tito Židé žijí především ve městech a patří ke střední třídě. Oproti tomu komunity východního typu jsou charakteristické nízkou mírou asimilace, uchováním jidiš a ortodoxního židovství, příslušností k nižší ekonomické třídě a nízkou urbanizací. Typická je zároveň vysoká porodnost a naopak nízké procento sňatků mezi Židy a většinovým obyvatelstvem.

⁴ Významný židovský myslitel Hugo Bergman shrnul přístup Achada Haama následovně: „Existenci židovského národa lze garantovat pouze duchovně, nikoli teritoriálně.“ Tuto citaci jsem převzala od Michaela Kruppa (1998, s. 38)

Ve své práci budu vycházet z definice sionismu, jak ho chápe představitel politického sionismu a zakladatel sionistické myšlenky⁵ vídeňský novinář Theodor Herzl. Právě Herzlovo pojetí sionismu se totiž po druhé světové válce prosadilo a právě vůči tomuto pojetí se následně stavěli komunisté. Herzl je často popisován (například Friedman 2004, s. 46; Čejka 2009, s. 14-15; Krupp 1998, s. 40-41) jako plně asimilovaný maďarský Žid, kterého z přesvědčení o možnosti asimilace vyvedla až zkušenost s antisemitismem spojená s Dreyfusovou aférou⁶, o které dopisoval z Paříže. Tato aféra měla ukázat, že ani ve Francii, kde se plně asimilace Židů do tamního obyvatelstva zdálo být dosaženo, nebyli Židé uchráněni antisemitských předsudků a pronásledování.

Herzl ve svém politickém pamfletu *Židovský stát* (2009) z roku 1896 Židy chápe jako samostatný národ, který je roztroušen po celém světě. Asimilace do společností, v nichž jeho příslušníci žijí, však není možná, neboť i tam, kde jsou Židé usedlí po staletí, jsou stále považováni za cizince. Kamkoliv jich přijde větší množství, tam se rodí antisemitismus. Ta část židovstva, která se proto nemůže nebo nechce asimilovat, má podle Herzla odejít a založit vlastní stát⁷. Herzl židovskou otázku chápe jako otázkou politickou, která má být projednána na mezinárodních politických fórech. Sionismus ve shodě s Herzlovými představami tak můžeme označit za židovské národní hnutí usilující o založení vlastního státu v Palestině.

2. 2. Sionistické hnutí a jeho postavení v rámci židovské komunity v meziválečném období

Pro analýzu českého sionismu je důležité pochopení zázemí, v němž se vytvářel. Židovská komunita v českých zemích v období první republiky odpovídala spíše západnímu typu: židovské obyvatelstvo bylo již do velké míry urbanizované a asimilované do české společnosti. Ze tří skupin, které bývají nejčastěji ve vztahu k evropským židovským

⁵ Přestože Herzl bývá považován za zakladatele sionistické myšlenky, nebyl jistě prvním, kdo s nápadem na vybudování židovského státu přišel. Marek Čejka v předmluvě k *Židovskému státu* (2009, s. 14) zmiňuje například britského filantropa sira Mosese Chajima Montefiorea. Mnohé práce zároveň upozorňují, že termín sionismus použil o šest let dříve jiný rakouský novinář a spisovatel Nathan Birnbaum. Ani myšlenka návratu do Palestiny není nová – vztah Židů ke svaté zemi je jasně patrný z pozdravu, kterým se Židé zdraví při významných svátcích „Příští rok v Jeruzalémě!“. Herzl tedy není za zakladatele sionismu považován proto, že jako první vystoupil s touto myšlenkou. Jeho hlavní zásluhou propagace této myšlenky a její zanesení do veřejného povědomí.

⁶ Alfred Dreyfus byl francouzský důstojník židovského původu neprávem obviněný z velezrady a ze špionáže pro Němce. Jeho soudní proces ve Francii začal v roce 1894.

⁷ Herzl ve svém pamfletu zmiňuje dvě možné destinace, Palestinu a Argentinu, avšak Palestinu preferuje, neboť je nezapomenutelnou historickou vlastí Židů (2009, s. 68). První světový sionistický kongres svolaný Herzlem v srpnu 1897 již teritorium stanovuje jasně: „*Sionismus usiluje o zřízení veřejnoprávní domoviny židovského národa v Palestině.*“ (cit. Krupp, 1998, s. 43)

komunitám jmenovány, tedy ortodoxních Židů, sionistů a asimilovaných Židů, byla asimilace v české části republiky nejsilnější. Směrem na východ potom přibývalo tradičních židovských komunit, a tedy prostředí tu bylo pro sionismus vhodnější. Díky příznivé prvorepublikové legislativě se Židé navíc mohli zapojovat do českého společenského i politického života. To do velké míry ovlivnilo i podobu organizací zastupujících židovské obyvatelstvo: neexistoval tu větší tlak na vytváření vlastní organizace a Židé se často zapojovali do již existujících spolků nebo vstupovali do českých či slovenských politických stran. V těchto podmínkách se v období první republiky zformovaly dva hlavní politické proudy, jež mezi sebou po celé meziválečné období soupeřily: asimilace reprezentovaná hnutím Čechožidů⁸ a sionismus⁹.

Tyto podmínky zároveň ovlivnily podobu sionismu, který se v českých zemích rozšířil. Spíše než hnutí bojující za vystěhování do Palestiny byl sionismus chápán jako obroda židovského duchovního dědictví a návrat k židovským kořenům, které díky dlouholeté asimilaci do české či německé společnosti téměř vymizely. Sionismus tu byl ovlivněn především učením představitele kulturního sionismu Achada Haama či Martina Bubera. Těžiště prvorepublikového sionismu tak spočívalo spíše v zemské politice a ve snaze zlepšit v první řadě postavení Židů v republice. Přestože již v této době existovaly různé především mládežnické sionistické spolky, které měly své členy připravovat na život v Palestině, uskutečnění alyji – hlavní cíl politického sionismu v podání Theodora Herzla – nebylo prioritou a týkalo se spíše podkarpatských Židů nebo Židů z východního Slovenska¹⁰. K aktivnější politice mířící k vystěhování do Palestiny začali sionisté směřovat až v druhé polovině třicátých let z důvodu sílící nacistické hrozby. Přestože se i v této době z Československa vystěhoval relativně malý počet Židů, místní sionisté měli velkou zásluhu na péči o uprchlíky především z Německa, Rakouska a Sudet a zajišťování jejich přesunu do Palestiny¹¹.

⁸ Čechožidé, kteří byli silně loajální vůči československému státu a zdůrazňovali svou příslušnost k českému národu, zastávali myšlenku asimilace a tvořili tak opozici vůči sionistům. Používám termín „Čechožidé“ ve shodě s Kateřinou Čapkovou. Můžeme se však setkat i s pojmem „čeští židé“ či „čeští asimilanti“. Co se týče pojmenování celého jejich hnutí, je označováno jako „českožidovské“ popřípadě „česko-židovské“.

⁹ Sionisté a Čechožidé k sobě však neměli tak daleko, jak se na první pohled zdá – obě hnutí se vyznačovala tím, že k jejich členům patřili Židé, kteří si dobře uvědomovali svůj původ, zajímali se o židovské dějiny a kulturu. Jedni se však domnívali, že mohou svou odlišností obohatit českou kulturu a maximálním soužitím s českým národem projevy antisemitismu zmírnit; druhí naopak hledali svou vlastní národní identitu a uvědomovali si, že specifické požadavky židovské menšiny v Československu lze hájit efektivně jen pomocí parlamentního zastoupení.

¹⁰ Výstižně to shrnuje sionisty užívaný slogan: „Návrat k židovství před návratem do země Židovské.“ (Čapková 2005, s. 175)

¹¹ Známa je činnost mládežnických organizací jako například Bejtar nebo Ha-Chaluc. Mezi dalšími to byla především Haapala, která organizovala židovskou ilegální emigraci nejen z Československa, ale také z Maďarska a Rakouska.

Sionistům se v meziválečném období podařilo prosadit alespoň částečně, a to především díky tomu, že jejich hlavním oponentem bylo českožidovské hnutí. Zatímco asimilovaní Židé vstupovali do českých nebo slovenských politických stran a spolků, sionisté vytvořili vlastní židovskou platformu, tzv. Židovskou národní radu¹², a převážně sionisty vedenou Židovskou stranu¹³. Ta díky své formální nezávislosti na sionistické organizaci postupně získala podporu velké části národně orientovaných Židů a zřejmě ji volili i někteří asimilanti¹⁴. Sionistům se navíc podařilo získat podporu místních elit, především potom prezidenta Masaryka¹⁵, což ke zvýšení jejich vlivu významně přispělo. Z důvodu vysoké míry asimilace židovského obyvatelstva však zůstal sionismus v porovnání s okolními státy v české části republiky, ale i v Československu obecně, spíše slabým proudem.

2. 3. Sionistické hnutí po válce

Poválečná situace přispěla k proměně charakteru československé židovské komunity. V důsledku holocaustu a emigrace se počet Židů v republice výrazně snížil a komunita byla v roce 1945 tvořena pouhým zlomkem svých předválečných členů¹⁶. Zároveň do Československa přicházeli Židé z Podkarpatské Rusi zabrané Sovětským svazem, často

¹² Židovská národní rada založená v roce 1918 měla za cíl stát se jakousi střešní organizací sdružující národně židovsky orientované spolky pod sionistickým vedením a byla zaměřená právě na zemskou politiku. Organizací, která se měla věnovat obnovení židovské národní domoviny v Palestině, se stal Zemský sionistický svaz.

¹³ Židovská strana získala dvě křesla v Poslanecké sněmovně. Její poslanci pracovali na zlepšení postavení židovské komunity v Československu, především upozorňovali na stupňující se projevy antisemitismu, lobovali za převedení hebrejských škol pod státní dohled (a tím získání státních dotací) a za změnu volebního zákona, který byl pro menšiny nevýhodný, a angažovali se také v sociální politice.

¹⁴ To je zřejmě například z porovnání volebních výsledků, kdy v roce 1925 Židovská strana získala 22 317 hlasů, a výsledků sčítání lidu, ve kterém se k židovské národnosti přihlásilo o polovinu osob méně (Čapková 2004, s. 69).

¹⁵ Masaryk v sionismu spatřoval paralelu k českému národnímu obrození a k československému úsilí o získání samostatného státu. Známy je například následující citát: „*Mně jest sionistické hnutí velmi sympatické. Snaže se je pochopit z života přítomnosti, oceňuji při něm nacionalismus, zvláště ctím, že potlačovaný Žid (potlačovaný Žid jest přece, chceme-li býti upřímní, všude, i na západě) se nestydí za svoji národnost. (...) Chápu sionismus především mravně; myslící pokrokový Žid uvědomuje si nedostatek svého charakteru a světového názoru. (...) Myslíci Žid se chce obrodit a proto musí vpřed...*“ (Weltsh 1931, s. 68)

¹⁶ V otázce počtu židovských obyvatel na československém území po válce se zdroje často rozcházejí, některé ale dochází k podobným výsledkům. Například Yegar Moshe (1997, s. 61 – 62) hovoří o 55 tisících Židech, kteří byli v Československu na konci války, z předválečných 357 tisíc. Do Čech a na Moravu se podle jeho názoru po válce vrátilo okolo 18 tisíc Židů a dalších několik tisíc přišlo z Podkarpatské Rusi. Šárka Nepalová (1999, str. 314) uvádí, že v porovnání se 117 551 Židy, kteří v českých zemích žili podle censu z roku 1930, se jejich počet po válce snížil na 10 000 lidí židovského vyznání a dalších přibližně 5 000 lidí, kteří se nehlásili k judaismu, avšak v důsledku norimberských zákonů byli vystaveni rasové perzekuci. V roce 1948 se podle jejího názoru počet Židů v českých zemích zvýšil, pravděpodobně v důsledku emigrace z Podkarpatské Rusi, Polska a Maďarska. Výsledné číslo by tedy mělo být podobné údajům uvedenému Moshem. Kurt Wehle (1984, s. 511) potom hovoří o přibližném počtu 43 tisíc Židů. Na Slovensku podle uvedených čísel bylo více Židů než v Čechách a na Moravě, a to okolo 28 tisíc.

ortodoxní Židé nebo sionisté¹⁷ (Wehle 1984, s. 506), kteří také částečně upravili profil místní židovské komunity. Spolu s odsunem maďarského a německého obyvatelstva došlo k omezení vlivu maďarských a německých převážně asimilovaných židovských komunit. Na jedné straně přišli sionisté o mnohé své předválečné členy, na druhé straně mohly změny ve složení židovské komunity napomoci rozšíření vlivu sionistického hnutí.

Krátce po osvobození bylo pro další vývoj důležité především vytvoření zastřešující organizace židovských náboženských obcí, Rady židovských náboženských obcí v zemích České a Moravské¹⁸, ke kterému mohlo dojít díky překonání předválečných rozporů a spolupráci jednotlivých židovských ideologických proudů. RŽNO, jejíž úloha před válkou spočívala pouze v zajišťování náboženských potřeb komunity, převzala sociální a politickou agendu předválečné Židovské strany (Wehle 1984, s. 513) a stala se tak hlavním reprezentantem židovského obyvatelstva¹⁹, bez ohledu na náboženské vyznání (Meyer 1953, s. 113). Role jednotlivých proudů uvnitř židovské komunity byla v tomto období velmi vyrovnaná, o čemž svědčí obsazení židovských obcí i RŽNO, do jejíhož čela se po smrti Františka Friedmanna postavil sionistický politik Arnošt Frischer a jeho zástupcem se stal František Fuchs, který byl před válkou naopak velmi aktivní v čechožidovském hnutí²⁰.

Zásadní vliv na pozici sionistického hnutí v rámci židovské komunity měla široká poválečná podpora mezinárodního sionistického hnutí a jeho myšlenky na vytvoření židovského státu. Tragické události druhé světové války a všeobecný soucit s osudem židovského obyvatelstva vedly mezinárodní komunitu k uznání sionistického cíle na vytvoření samostatného státu jako legitimního požadavku. Mezinárodní sionistické hnutí tak definitivně zaujalo vůdčí pozici mezi židovskými organizacemi.

Po válce zároveň došlo k transformaci sionistického hnutí, které se vzdalo původní spíše kulturní role a „[p]rogramově se zaměř[ilo] na vytvoření a budování židovského státu“ (Kaplan 1993, s. 17). Sionisté si dobře uvědomovali, že jedině pomocí vybudování vlastního

¹⁷ Petr Meyer (Meyer 1953, s. 120) odhaduje, že Židé z Podkarpatské Rusi po válce tvořili až jednu třetinu židovské populace v historických zemích. To znamenalo zásadní změnu, neboť v historických zemích žili do této doby především asimilovaní Židé.

¹⁸ Na Slovensku vznikla obdobná organizace, tzv. Ústředný svaz židovských náboženských obcí na Slovensku. Podle Mayera obě organizace jednaly samostatně, ale po paralelních liniích (Meyer 1953, s. 114).

¹⁹ RŽNO se zasazovala především o hmotnou a mravní rehabilitaci přeživších Židů. Vyjednávala s vládou o poválečné legislativě týkající se práv židovské menšiny, kontrolovala soudní průběh majetkových restitucí, intervenovala při pokusu československých orgánů o odsun německých Židů a prostřednictvím VŽNO se snažila bojovat s antisemitismem.

²⁰ Poslední ukázkou této shody bylo vytvoření tzv. Listiny jednoty, společné kandidátky pro volby do Rady židovských náboženských obcí, které proběhly na jaře 1947. Největší měrou byli na kandidátce zastoupeni právě Čechožidé a sionisté. Blanka Soukupová (2008, s. 72 - 73) ale tvrdí, že názorový konsensus byl v této době již minulostí. Snaha vytvořit společnou kandidátku podle ní vyplývala spíše z pragmatismu: jednotlivé skupiny si dobře uvědomovaly, že jednotná Rada bude moci lépe obhajovat židovské zájmy. Židovská komunita se postupně politicky i ideologicky strukturovala a v roce 1947 byl podle Soukupové tento proces již dokončen, což s sebou přineslo i obnovení dřívější rivality mezi Čechožidy a sionisty.

státu bude možné účinně se bránit opakování událostí, které v průběhu války židovské obyvatelstvo zažilo. I nadále se sice věnovali zemské politice a zlepšení situace Židů navrátilých se z koncentračních táborů, avšak nyní již pouze jako členové RŽNO. Sionisté tedy již neměli tak velký potenciál samostatně ovlivňovat vnitřní československou politiku. Soustředili se především na vystěhování, které již nebylo pouze námětem k bouřlivým debatám či řešením situace Židů z východní Evropy, ale stalo se naplňovaným cílem: sionisté řešili jeho konkrétní aspekty, od vyjednávání s československými institucemi, zajišťování pasů a celních dokladů, po tréninkové programy nebo pořádání finančních sbírek²¹.

Proměnil se i přístup ostatních ideologických proudů vůči otázce židovského státu a vystěhování do Palestiny. Představitelé českožidovského hnutí, kteří do této doby věřili v překonání antisemitismu skrze úplné splynutí s českou společností, si nyní uvědomovali nejistotu tohoto předpokladu. Jednotlivá židovská hnutí uvnitř RŽNO souhlasila s nutností pomoci v emigraci do Palestiny těm Židům, kteří o ni projeví zájem²². Kladný postoj k vytvoření židovského státu tak byl všeobecně sdílen²³ a židovské obce poskytovaly zájemcům informace o dění v Palestině, pořádaly přednášky, kurzy hebrejštiny a připravovali budoucí osadníky na život v nové domovině.

Zatímco v meziválečném období se vystěhování týkalo pouze malého množství „dobrodruhů“, po válce o něm uvažovalo stále větší procento obyvatelstva. Židé, kteří se navrátili z koncentračních táborů, válečných bojišť nebo emigrace, byli, podobně jako jejich spoluobčané, zpočátku naplněni optimismem a „sdíleli poválečnou důvěru v perspektivní vývoj a v překonání antisemitismu“ (Soukupová 2008, s. 61). Velmi rychle ale byli konfrontováni s tvrdou poválečnou realitou poznamenanou špatnou hospodářskou situací, komplikacemi při snaze o získání nacisty zabaveného majetku i narůstajícím antisemitismem. Mnozí si zároveň přáli opustit kulisy válečného utrpení a začít nový život jinde, ať už v Palestině, nebo v některém ze západních států. Ne všichni v této době o vystěhování do Palestiny sice přímo uvažovali, jistě se stalo ale reálnou alternativou.

²¹ Sionistické organizace se vystěhovalecké práci věnovaly i v průběhu 30. let spolu s narůstající hrozbou nacismu. I tehdy ale bylo běžnější, že s vystěhováním pomáhaly spíše Židům utíkajícím do Československa z okolních států. Definitivní změna přišla až po druhé světové válce.

²² Zajištění emigrace do Palestiny bylo také jedním z programových bodů společné kandidátky židovských organizací pro volby do pražské ŽNO z roku 1947.

²³ Blanka Soukupová (2008, s. 77) demonstruje postoj českých Židů k vytvářejícímu se Izraeli citací vyjádření místopředsedy RŽNO Františka Fuchse: „...s radostí vítáme zrození židovského státu v Palestině. ...Činíme tak bez rozdílu, zda se jedná o ty, kteří chtějí zůstat československými občany a kteří zde mají svou vlast, anebo o ty, kteří se hodlají stát občany židovského státu a v něm se usídlit. Všichni si uvědomujeme, že jde především o velké lidské dílo, které má vytvořit domovinu pro statisíce nešťastných lidí roztroušených po táborech v Německu po létech hrozného strádání a utrpení.“ Tato citace se původně objevila ve VZNO z 19. prosince 1947.

Přesto počet židovských obyvatel, kteří se mezi lety 1946 a 1947 republiku rozhodli opustit a odcestovat do Palestiny, nebyl nijak vysoký²⁴. První vystěhovalecká vlna zahrnovala především jednotlivce, kteří dospěli k názoru, že se v Československu „*nedá žít*“ (Brod 1997, s. 155), a to ať z výše uvedených důvodů nebo z pohnutek čistě osobních. Československo, spíše než že by se samo stalo zemí, kterou v poválečných letech opouštělo domácí židovské obyvatelstvo, bylo tranzitní zemí pro Židy odcházející z okolních států, především z Polska a Maďarska (Meyer 1953, s. 151). To se mělo změnit až po únoru 1948 a zejména pak v průběhu roku 1949, kdy došlo k masové emigraci židovského obyvatelstva.

Důležitou okolností, která formovala sionistické hnutí, byl také oficiální přístup československého státu k židovské komunitě. Ačkoliv chtělo poválečné Československo v mnohém navázat na prvorepublikovou tradici, jeho politická reprezentace si dobře uvědomovala, že národnostní charakter státu již nebude možné zachovat. Tato změna měla vliv i na postavení Židů: židovská menšina neměla v poválečném zákonodárství být již explicitně zmíněna²⁵. Zatímco Maďaři a Němci měli být odsunuti, předpokládalo se, že Židé budou emigrovat do Palestiny, a dojde tak k vytvoření republiky založené na opravdové majoritě Čechů a Slováků (Čermáková 2008, s. 23). Od československých Židů se tedy očekávalo buďto vystěhování anebo plná asimilace a přihlášení se k české nebo slovenské národnosti²⁶. Právě snahou dosáhnout tohoto stavu je možné částečně vysvětlit vstřícnou politiku Československa vůči židovskému vystěhovalectví a diplomatickou podporu vzniku židovského státu²⁷, která dále posílila sionistické hnutí.

²⁴ Peter Mayer (1953, s. 145-146) cituje zprávu Anglo-americké vyšetřovací komise z roku 1946, která se zabývala situací evropských Židů ve vztahu k Palestině. Podle této zprávy existoval velký rozdíl mezi Židy z historických zemí a těmi žijícími na Slovensku – zatímco první zmínění počítali s plnohodnotným zapojením do života republiky, na Slovensku byl sionismus silnější a až 60 procent slovenských Židů si přálo Československo opustit. Mayer ale jedním dechem dodává, že i přesto bylo procento těch, kteří skutečně emigrovali, v této době velmi nízké. Podle zprávy Arnošta Frischera, kterou cituje Petr Meyer (1953, s. 146) ze srpna 1947 do této doby z Československa odešlo 2 500 Židů do Palestiny a přibližně stejný počet tam odešel přes jiné země. Naopak podle Radky Čermákové (2008, s. 32) se mezi lety 1945 a 1947 vystěhovalo na 10 800 československých Židů. Autorka však neuvádí, kolik z nich se vystěhovalo do Palestiny a kolik do dalších zemí, což může být hlavní důvod rozdílnosti tohoto čísla.

²⁵ Právě proto, že nebyli v zákonech uvedeni jako národnostní menšina, nemluvilo se podle Radky Čermákové (2008, s. 29) o Židech ani v dalších oficiálních dokumentech. V souvislosti s holocaustem slovo „Žid“ nezmiňovaly například ani poválečné učebnice.

²⁶ Yegar Moshe (1997, s. 63 – 64) cituje proslov prezidenta Beneše ke členům výboru ustaveného k prozkoumání otázky Palestiny, podle kterého prezident „*vyjádřil podporu sionismu a uvedl, že všem Židům, kteří o to požádají, má být povoleno vystěhovat se do Palestiny*“. Zároveň dodal, že „*[t]i, kteří se nechtějí vystěhovat, se musí zcela asimilovat s národem, v němž se usadí. Pokud se neasimilují, budou v takovém státě žít jako cizinci*“.

²⁷ Ačkoliv tato politika do velké míry samozřejmě vycházela i z předválečné tradice a osobního přesvědčení prezidenta Edvarda Beneše i ministra zahraničí Jana Masaryka.

2. 3. 1. Sionistické organizace²⁸

V poválečném období v Československu operovalo množství místních sionistických organizací, které odpovídalo značné názorové diferenci, jež nejprve odrážela různé způsoby, jakými tyto skupiny chtěly získat vlastní stát, a později zápas o jeho politický charakter (Kaplan 1993, s. 18) Většina těchto organizací byla původně československých, avšak byla napojena na organizace působící v Izraeli, bylo tu však i několik zahraničních organizací, které měly v Československu své pobočky.

Z prvních zmíněných byla potom většina sdružena v Ústředním svazu sionistickém (ÚSS), střešní organizaci československých sionistů, která po válce sídlila v Bratislavě. Patří mezi ně Hašomer Hacair, původně mládežnické hnutí, které se vyvinulo v politickou stranu a aktivně spolupracovalo s československou komunistickou stranou, levicová skupina Achut Haavoda, sociálně demokratická strana Mapaj napojená na stejnojmennou stranu působící v Izraeli pod vedením budoucího izraelského předsedy vlády Ben Guriona, početně slabá strana všeobecných sionistů a náboženská strana Mizrahi, která měla svou členskou základnu především na Slovensku a mezi Židy z východní Evropy, kteří Československem procházeli na cestě do Palestiny. Většina těchto politických proudů disponovala i aktivním mládežnickým hnutím, jako Paole Sion v případě Mapaj, Tchelet Lavan skupiny Achut Haavoda nebo mládežnické hnutí Hašomer Hacair.

Mimo Ústřední sionistický svaz působilo sdružení ortodoxních Židů Agudat Jisrael, mezi jehož členy patřili podobně jako v případě Mizrahi tzv. průchozí Židé. Toto sdružení sice nebylo sionistické, ale se sionisty spolupracovalo (Hašomer Hacair 2001, s. 190). Dále Unie sionistů-revisionistů v ČSR, jejíž součástí byla polovojenská organizace Irgun Cvai Leumi²⁹, a Šternova skupina, organizace militantních revisionistů proslulá teroristickými akcemi v Palestině. Bývá také zmiňováno hnutí Bricha³⁰ nebo mládežnické revizionistické

²⁸ Bohužel neexistuje literatura, která by disponovala seznamem sionistických organizací existujících v poválečné době. Některé práce sice o těchto organizacích hovoří (Hanková 2006; Kaplan 1993; Moshe 1997; Munková 2007), ale jelikož se nejedná o jejich hlavní zaměření, pokrývají tyto texty existující sionistická hnutí jen částečně a nezmiňují zdaleka všechny. Hlavním zdrojem byl pro mne soupis sionistických organizací z roku 1949 pořízený pravděpodobně Státní bezpečností (Bulínová 1993, s. 229-234), který by měl být vzhledem k zájmu státních i stranických orgánů o sionistické organizace v této době velmi přesný. Přesto se však některé organizace, které jsou jinde v literatuře zmiňovány, na tomto seznamu neobjevují.

²⁹ Tato organizace vznikla původně v Izraeli v roce 1931 jako radikální odnož Hagany (Munková 2007, s. 46) a jejím cílem byl boj proti britské mandátní správě a arabskému obyvatelstvu v Palestině. Postupně byly v Evropě vytvořeny její pobočky, mezi nimi i tato československá. Podle zprávy Státní bezpečnosti byla česká odnož plně napojena na izraelské ústředí (Bulínová 1993, s. 234). Irgun byl svázaný s revisionistickým sionismem.

³⁰ Podle Mosheho (1997, s. 67-70) se hnutí Bricha vytvořilo z řad uprchlíků z evropských států do Palestiny a angažovali se v něm i členové československých sionistických organizací. Ihned po válce organizovala Bricha v Československu tábor pro přeživší z Terezína, a postupně také jejich přesun do Palestiny. Později se Bricha podílela především na organizaci ilegální emigrace především z Polska, Rumunska a Maďarska.

hnutí Bejtar³¹, která se podílela především na organizaci ilegální emigrace Židů z východní Evropy do Izraele.

V Československu působily i pobočky zahraničních židovských organizací, mezi něž patří například americká nadace Americko-židovský společný distribuční výbor (AŽSDV), jež se zaměřovala na finanční pomoc židovskému obyvatelstvu v zemích postižených nacistickým terorem, finanční podporu místních židovských spolků a vystěhovalecké akce (Munková 2007, s. 43). Dále vzdělávací Organizace pro rehabilitaci a školení nebo zdravotnická organizace OSE (Oeuvre de Secours aux Enfants). Fungovala tu také pobočka vlivné Židovské agentury sídlící v Jeruzalémě, jejímž cílem bylo napomoci vystěhování Židů z celého světa do Palestiny (Munková 2007, s. 42).

V rámci Ústředního svazu sionistického fungoval od konce války také Palestinský úřad s pobočkami v Praze i v Bratislavě, jehož úkolem byla organizace vystěhování Židů do Palestiny³² (Munková 2007, s. 38). Palestinský úřad, ÚSS a zmíněné sionistické organizace zároveň vytvářely fondy a pořádaly mezi židovským obyvatelstvem finanční sbírky, které sloužily k realizaci různých aktivit a částečně i finančnímu zajištění vystěhovalecké akce (Munková 2007, s. 39).

2. 4. Sionistické hnutí po roce 1948

Taková tedy byla situace před komunistickým pučem v únoru 1948. Zmíněné okolnosti vedly v poválečných letech k výraznému posílení českého sionistického hnutí, které někteří autoři (Meyer 1953; Moshe 1997) dokonce označují v daném období za nejsilnější židovské hnutí. Skutečný vliv sionismu mezi židovským obyvatelstvem je ale těžké určit, neboť, jak jsem již zmínila, chybí takto zaměřené statistiky³³. Jakkoliv ale sionistické hnutí v této době mohlo dosáhnout svého vrcholu, podíváme-li se na počet Židů, kteří v Československu žili, a uvědomíme-li si, že pouze část z nich sympatizovala se sionismem a ještě menší část aktivními sionisty byla, vyplyne nám, že celkový vliv sionistického hnutí byl spíše marginální. Na druhou stranu se sionismus v poválečném období stal v mezinárodním kontextu vůdčím židovským směrem, což mělo samozřejmě vliv i na situaci v Československu, kde bylo sionistické hnutí napojeno na větší a ze zahraničí financované

³¹ Toto hnutí bylo napojené na organizaci Bejchar v Palestině, v jejímž čele stál hlavní představitel revizionistického sionismu Vladimír Zobotinský. Podle Yegara Mosheho toto hnutí na konci třicátých let organizovalo ilegální vystěhování Židů z okolních států přes Československo do Palestiny (Moshe 1997, s. 67). O jeho poválečné aktivitě se ale bohužel nezmiňuje.

³² Po vzniku Izraele přešla většina těchto úkolů pod izraelské velvyslanectví v Praze (Munková 2007, s. 38).

³³ Ukázkou síly jednotlivých hnutí mohly být volby do židovských komunit z roku 1948, ale přijetí jednotlivých kandidátek ve většině obcí, proti kterým téměř neexistovala opozice, nám přijímání jakýchkoliv závěrů znemožňuje.

sionistické organizace. Pokud k tomu přičteme nebývalou aktivitu sionistických spolků, mládežnických hnutí a dalších organizací, které pořádaly četné semináře, školení, sbírky a snažily se zajistit prostředky pro nově vznikající stát i podporu československého státu v oblasti vystěhovalectví nebo prodeje zbraní, bude zřejmé, že jejich aktivita rozhodně nebyla zanedbatelná.

Změny, ke kterým došlo v roce 1948, souvisely se dvěma novými okolnostmi: za prvé s definitivním převzetím moci komunistickou stranou v únoru a za druhé s vytvořením Izraele v květnu tohoto roku. Druhá událost sionistické hnutí významně posílila, neboť nadále již nezastupovalo partikulární proud uvnitř židovské komunity, ale existující stát. Sionistické organizace v Československu navíc až do okamžiku omezení jejich vlivu komunistickým vedením finančně a organizačně zajišťovaly vystěhování Židů do Izraele a ponechávaly si tak nikoliv nepodstatný vliv.³⁴

Komunistický puč židovské obyvatelstvo rozštěpil do dvou hlavních skupin. Část Židů, především levicově orientovaných asimilantů, spatřovala v komunismu protiklad fašismu a od nového uspořádání si slibovala konečné vymícení antisemitismu, pro který v beztřídní společnosti nemělo být místo. Ostatním dal ale komunistický převrat a události, které ho provázely, tušit, že naděje na navrácení majetku, na plnohodnotné zapojení do ekonomického života republiky a autonomní existenci židovských obcí se již nenaplní.

Ačkoliv se Židé do Palestiny vystěhovali už před rokem 1948, až v tomto roce a v roce následujícím se vystěhovalectví stalo masivnějším. O emigraci v roce 1948 uvažovali i ti, kteří by za jiných okolností pravděpodobně v Československu zůstali – a to jak ze samotného entusiasmu, který se mezi židovskou komunitou rozšířil po vzniku Izraele, tak z nejistoty, kterou v části židovstva komunistický převrat vzbudil³⁵. Mezi lety 1948 a 1950, kdy bylo vystěhovalectví definitivně zastaveno, se z Československa vystěhovalo přibližně 18 tisíc Židů³⁶. Přesný počet těch, kteří v republice zůstali, je ale z důvodu ilegální emigrace těžké určit. Meyer (1953, s. 153) odhaduje, že k roku 1950 v Československu žilo pouze 14 až 18 tisíc Židů, což by znamenalo, že se vystěhovaly dvě třetiny až tři čtvrtiny židovského obyvatelstva. Poválečná židovská komunita se tak podstatným způsobem zmenšila.

³⁴ Vznik Izraele zároveň znamenal konec dřívějším omezením přistěhovalectví, za kterými stála britská mandatorní správa.

³⁵ Na tomto místě je však nutné upozornit, že důvody pro emigraci byly většinou mnohem komplexnější a Židé byli často ovlivněni kombinací těchto faktorů a osobních pohnutek. Nicméně pro účel této práce jsou důležité především tyto dva důvody, které objektivně způsobily, že se počet emigrantů po roce 1948 výrazně zvýšil.

³⁶ Tato čísla pocházejí z izraelských statistik citovaných Petrem Meyerem (1953, s. 146-147). Autor uvádí 2 558 emigrantů, kteří se vystěhovali do Izraele za rok 1948, ale podotýká, že toto číslo mohlo být ještě vyšší v důsledku ilegální emigrace. Za rok 1949 se podle izraelských statistik vystěhovalo 15 689 emigrantů.

Můžeme tak předpokládat, že v tomto období Československo opustila velká většina příznivců sionistické myšlenky. Naplnil se tak i hlavní důvod působnosti sionistických organizací v Československu, tedy zajišťování a organizace vystěhovalectví. V Československu i nadále působily některé sionistické spolky, jejich vliv však jistě nebyl nijak významný. Na konci roku 1949, kdy už byl obrat komunistické politiky více než zřejmý, tak v Československu existovala pouze malá židovská komunita a slabé sionistické hnutí.

V důsledku komunistické politiky, která preferovala vystěhování Židů, kteří nebyli k novému režimu loajální, plnou asimilaci všech, kteří se v Československu rozhodli zůstat, a zároveň nahrazení sionistických představitelů v židovských obcích loajálními asimilanty, byl vliv sionistického hnutí pomalu snížen. Dle Bumové (2011, s. 114) tak došlo k postupnému odklonu hnutí od politického sionismu a návratu ke kulturním a hospodářským aktivitám. Dle Meyera (1953, s. 153) v roce 1951 byli Židé většinou asimilováni do české společnosti, ať už dobrovolně nebo nikoliv členy komunistické strany³⁷ a ke svému židovskému původu se nehlásili. „Problém“ se sionismem, pokud tu nějaký existoval, se tedy do velké míry vyřešil vystěhováním sionistů z republiky.

³⁷ Neexistuje však žádná statistika, která by působnost Židů v komunistické straně mapovala, a tudíž toto Meyerovo tvrzení nelze doložit.

3. Analýza ideologické roviny komunistického přístupu k sionismu

V této kapitole se budu nejprve věnovat hodnocení vztahu komunismu a sionismu na základě zkoumání ideologických východisek tohoto vztahu. Pokusím se najít odpověď na otázku, zda na ideologické rovině existovaly předpoklady budoucího nepřátelství. V druhé části kapitoly budu na základě projevů nejvyšších komunistických představitelů detailně analyzovat antisionismus. Budu tak moci sledovat, zda antisionismus na tato východiska navazoval, nebo zda byl umělým konstruktem.

3. 1. Východiska

Podíváme-li se detailněji na marxismus a sionismus, dva ideologické proudy vznikajícími ve stejném období, tedy druhé polovině 19. století, pravděpodobně si uvědomíme vysokou pravděpodobnost konfliktu mezi nimi, a to především ze dvou důvodů. Za prvé proto, jak podotýká například Laurent Rucker (2001, str. 11), že jsou tyto ideologie ve vzájemném rozporu. Zatímco totiž marxisté věřili v propojení dělnické třídy napříč národy a rasami, sionisté bojovali za spojení jednoho partikulárního národa, Židů, napříč sociálními vrstvami ve vlastním židovském státě, což bylo pro marxisty nepřijatelné. Na tento rozpor upozorňuje Lenin³⁸ (Marx 1975, s. 134), když píše, že „*[k]do přímo nebo nepřímo razí heslo židovské ‚národní kultury‘, je (ať je jeho úmysl sebelepší) nepřítel proletariátu, zastávce starých kastovních prvků v židovství, pomocník rabinů a buržoů. (...) Buržoazní nacionalismus a proletářský internacionalismus – to jsou dvě nesmiřitelně nepřátelská hesla...“*.

Obě ideologie slibovaly skoncovat s antisemitismem, avšak cesty, kterými toho chtěly dosáhnout, byly naprosto odlišné. Cílem sionistů na straně jedné bylo upozornit na specifické židovské vlastnosti, které podle jejich názoru zakládaly samostatnou židovskou národnost, a založit vlastní židovský stát, ve kterém nebezpečí antisemitismu nebude existovat, neboť tu Židé nebudou jen trpěnou menšinou. Podle marxistů, na druhé straně, se Židé měli svého partikulárního boje a vlastního nacionalismu vzdát ve prospěch boje univerzálního, z něhož by vzešla socialistická společnost, v níž by neexistovaly třídy a národní antagonismy a tedy ani důvody k pronásledování na základě národnosti nebo rasy (Meyer 1953, s. 40).

³⁸ V tomto případě Lenin hovoří k ruskému Bundu, politické sociálně demokratické straně Židů v Rusku. Podle Ruckera (2001, s. 13) před rokem 1917 sionismus pro přední ruské marxistické teoretiky zůstával marginální otázkou. Jejich opozice proti židovskému nacionalismu spíše pramenila z jejich polemiky s Bundem, který „*popíral hegemonické metody a tendence bolševiků uvnitř ruské sociální demokracie*“. Již tehdy Lenin požadoval absolutní asimilaci židovského obyvatelstva, je ale nutné si uvědomit, že vyhraněné stanovisko vůči židovskému nacionalismu se vytvářelo právě v době soupeření marxistů s Bundem.

Za druhé si obě hnutí, socialistické i sionistické, zároveň konkurovala v českých zemích, kde se utkala o podporu židovského obyvatelstva, které se před první světovou válkou stále více nacházelo v pasti mezi českým a německým nacionalismem. Zatímco čeští nacionalisté Židy považovali za německý element, Židé byli odmítáni i německým nacionalistickým hnutím. Sionismus, podobně jako socialismus, se stal odpovědí na hledání nové identity v období rozkladu monarchie³⁹ a na šířící se antisemitismus⁴⁰. Podle Strobacha (2008, s. 321), který analyzuje „rudou asimilaci“ českých Židů na konci 19. a v první polovině 20. století, byla později Komunistická strana Československa (KSČ) na politické scéně první republiky formované podél národnostních štěpení jedinou politickou stranou, jež se po svém založení snažila hrát úlohu zastávce menšin, čímž se jí podařilo získat některé židovské voliče a svou členskou základnu posílit o mnoho židovských osobností⁴¹.

Hlavní příčinu antisemitismu marxisté spatřovali ve zvláštním socioekonomickém postavení Židů. Již Marx (1975, s. 40) hovořil o tom, že jakmile se Žid dokáže oprostít od této, podle jeho názoru hlavní, podstaty židovství, „*kerou je čachr a jeho předpoklady*“, bude úspěšně završena jeho emancipace od židovství, „*žid bude znemožněn*“. Podle komunisty židovského původu Erika Kolára (1945, s. 5) za tuto situaci Židé sami nemohli; došlo k ní historickým vývojem, ve kterém jim byl podíl na výkonu některých povolání odepřen a logicky se tak prosadili v jiných odvětvích než zbytek obyvatelstva. Je ale faktem, že díky těmto podmínkám vzniklo nepřírozené sociální rozvrstvení, které se stalo příčinou hospodářského antisemitismu. K vymýcení antisemitismu mohlo dojít jen pod podmínkou potlačení těchto i dalších specifických židovských vlastností a naprostého splynutí Židů s většinovým obyvatelstvem. Jak píše Lenin, „*[n]evraživost k vrstvám jiné národnosti [myšleno konkrétně k Židům – pozn. PS] může být odstraněna, jedině tím, že vrstvy obyvatelstva jiné národnosti přestanou být cizími, že splynou s masou obyvatelstva. To je*

³⁹ Podrobně se otázce židovské identity v období rozpadu rakouské monarchie věnuje Marsha L. Rozenblit (2001).

⁴⁰ Přestože, jak bylo popsáno výše, mohla obě hnutí působit jako od sebe velmi ideologicky vzdálená, podle Strobacha sympatie mladých Židů buďto k sionistickému anebo k socialistickému hnutí nebyly definitivní a docházelo k častým přechodům od jednoho hnutí k druhému. To vystihuje citace z životopisu německého židovského podnikatele Beera (cit. Strobach 2008, s. 324), který vstoupil do komunistického mládežnického hnutí poté, co opustil sionistické hnutí Tchelet Lavan. Beer svůj vstup do komunistického hnutí popisuje následovně: „*Jako tolik mladých lidí jsem hledal recept na všechny tísně a klíč ke světu, v němž jsem byl jako německy mluvící Žid hned dvakrát cizincem. Bratr mi otevřel svědnou vyhlídku, že bych v řadách komunistického hnutí mohl proměnit dějiny národa, v němž jsem žil, i ve své dějiny. V těch řadách nebudou hranice, závory a výhrady.*“ S dilematem mezi komunistickým a sionistickým hnutím se podle Strobacha (2008, s. 325) často setkáváme především u komunistů, kteří pocházejí ze „Slánského generace“, tedy Otou Šlingem, Bedřichem Geminderem nebo Slánským, kteří do komunistické strany vstoupili z mládežnických sionistických organizací.

⁴¹ Sám Strobach (2008, s. 321) ale dodává, že v českých zemích byla podpora komunistické strany Židy z důvodu vysokého procenta asimilace v tomto období velmi omezená, stejně tak jako podpora sionismu. Dále na východ podpora sionismu i komunistické strany rostla.

*jediné možné řešení židovské otázky a my musíme podporovat všechno, co napomáhá odstranění židovské odloučenosti.*⁴²

V průběhu druhé světové války a po jejím skončení se čeští komunisté silně vymezovali proti fašismu, což zahrnovalo i naprosté odsouzení antisemitismu. To je zřejmé například u Václava Kopeckého (1945, s. 3), který v roce 1945 napsal, že „[b]ojovník za čs. svobodu, povoláný k velkému osvobozovacímu poslání, musí tudíž býti úplně prost antisemitských tendencí“⁴³. Rozlišování Židů jako specifické rasy nebo národnosti užitě sionismem tak nemohlo být z tohoto důvodu akceptováno a bylo nahlíženo podobně jako antisemitismus. Již marxistický teoretik Kautsky, a také Lenin, měli podle Františka J. Kolára (1970, s. 87), který v roce 1970 publikoval text shrnující dosavadní komunistický přístup k sionismu, poukázat na to, že argumentace sionistů a antisemitů je totožná: „*Jsou to spojitě národy – antisemitismus zplodil sionismus, a židovský nacionalismus vždy vyvolává antisemitismus*“⁴⁴. František Kolár (1970, s. 88) dále cituje profesora Braginského⁴⁴, podle něhož „[s]ionismus i antisemitismus zaměňují třídní přístup k židovské otázce přístupem rasistickým tím, že považují židovský národ za něco zvláštního, mimořádného: sionisté ve smyslu ‚nadřazenosti‘, ‚vyvolenosti‘, antisemité ve smyslu zcela negativním.“

Válečné události odstranily dva hlavní důvody, které podle komunistů zakládaly antisemitismus v Československu. V první řadě se židovstvo, které ve válce přišlo o svůj majetek, „proletarizovalo“. Jak píše Erik Kolár (1945, s. 5), „[v]álka přinesla značnou strukturální změnu, jež se jistě jasně projeví u mladší generace. Židé byli nuceni pracovat v nejrůznějších oborech zemědělských a řemeslných a osvědčili se dobře. Nový hospodářský řád, který náležitě hodnotí práci rukou, je nepochybně přiměje, aby při této práci setrvali.“ Za druhé Židé ztratili svou německou identitu. Kolár (1945, s. 6) se vyjadřuje bez skrupulí, když píše, že problém starší generace, která byla většinou vychována německy, „vyřešily pece oswiecimského krematoria. Generace mladá, jež především přežila hrůzy koncentračních táborů, má již převážně školy české“.

Židovská otázka tak měla být v Československu po válce vyřešena asimilací, jež byla dle komunistů přirozeným a nutným společenským procesem. Dalo by se tak předpokládat, že jakékoliv hnutí nebo ideologie, která by se snažila znovu tuto otázku otevřít vyzdvihováním specifických židovských vlastností a bránit tak tomuto procesu, by se dostala

⁴² Tato citace je převzata od Petra Sedláka (2008, s. 137) a poznámky tak pochází z jeho pera. Původní citace pochází z knihy Jurije Ivanova *Sionismus* vydané v roce 1970.

⁴³ Toto vymezení vůči antisemitismu je patrné jak z již citovaného pamfletu *Antisemitismus: Poslední zbraň nacismu* Václava Kopeckého z roku 1945, tak v záznamu z rozhlasového projevu Erika Kolára s názvem *Ještě naposledy – co víte o židech* ze stejné doby.

⁴⁴ Bohužel se mi o citovaném nepodařilo zjistit více. Článek, ze kterého Kolár cituje, podle něj vyšel v *Pravdě* v březnu 1970.

s komunistickým přístupem do konfliktu. V Československu však k něčemu takovému nedošlo, naopak. Během války a ještě spíše po ní docházelo k potlačení tohoto ideologického rozporu z pragmatických důvodů a stále znatelnější toleranci a později i přímé podpoře sionistického hnutí. Podle Petra Sedláka (2008, s. 225) byla priorita internacionalismu potlačena „akceptováním, že se Židé mohou do světové proletářské revoluce zapojit jako členové vlastního národa ve vlastním státě“. Asimilace již nebyla jediným řešením, ale Židé měli na výběr: „[B]ud' to národní židovství v samostatném státě nebo naprosté bezvýhradné slynutí s národem, v jehož lůně žij[í],“ píše Erik Kolár (1945, s. 7) a dodává: „Zůstat na půl cesty je nelogické a prodlužuje jen do nekonečna neblahou ‚židovskou otázkou‘, pojem, který nechť aspoň pro generaci příští je jen historickou vzpomínkou.“

3. 2. Antisionismus

Komunistický antisionismus v československém prostředí budu popisovat prostřednictvím analýzy projevů, které přední ideologové tohoto přístupu, Klement Gottwald a Václav Kopecký, přednesli na stranických konferencích nebo na schůzích ÚV KSČ v roce 1951 a 1952. Tyto projevy přímo souvisí s připravovaným procesem s Rudolfem Slánským, obviněným mimo jiné ze sionismu.

Antisionismus, který se začal prosazovat v roce 1949 a oficiálním přístupem k židovským záležitostem se stal na začátku 50. let, není po ideologické stránce vyloženě novým trendem a je ho možné chápat jako návrat k původnímu přístupu komunistů vůči sionismu. Přesto se od něj antisionismus v některých aspektech významně odlišuje. Za prvé, antisemitismus již není zaměřený pouze proti sionismu, jak ho definuje Theodor Herzl, tedy národnímu židovskému hnutí dožadujícího se vlastního státu. Do termínu sionismus je komunisty nově promítán obsah mnohem širší: od napojení sionistických organizací na Spojené státy, přes špionáž a aktivity zaměřené na rozvracení lidově demokratického uspořádání, ve svém výsledku až po snahu zničit Sovětský svaz: „[Z]ejména po zřízení Státu Izrael a jeho podčinění se Americe se sionistické organizace všech odrůd staly odnoží americké špionážní služby. (...) Dnes je sionismus nebezpečný a zákeřný nepřítel.“⁴⁵ (Bulínová 1993, s. 274) „...nyní mají [Židé] vztah k anglo-americkému imperialismu, který podporuje Izrael a spekuluje na sionismus jako na prostředek vnitřního rozkladného působení právě ve stranách lidově demokratického zřízení.“⁴⁶ (Bulínová 1993, s. 246) Právě o proniknutí do československého stranického a státního aparátu a jejich vnitřní rozklad se měli

⁴⁵ Z projevu Klementa Gottwalda na celostátní konferenci KSČ z prosince 1952.

⁴⁶ Z projevu Václava Kopeckého na zasedání ÚV KSČ ze září 1951.

pokusit ze sionismu obvinění „zločinci Slánského bandy“, jak se obžalovaným v tzv. procesu s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s R. Slánským přezdívalo.

Je-li termín sionismus v diskursu komunistických představitelů v padesátých letech obsahově odlišný a širší oproti tomu, jak byl tento pojem chápán samotnými sionisty nebo komunisty v poválečném období, tak také skupina osob, na niž se vztahuje, je nyní rozšířena. Jak upozorňuje Petr Sedlák (2008, s. 332), za sionisty jsou nyní označováni lidé na základě psychologické povahy jejich jednání, které je formované prostředím, v němž se tito lidé pohybují. Nařčení ze sionismu tedy vyplývá spíše než z vlastní účasti v konkrétních spolcích, pocitu příslušnosti k židovské národnosti nebo z politických názorů, ze samotné mentality těchto lidí: „*Jsou to lidé našemu národu cizí, zemi cizí, a zvláště jsou cizí jakýmkoliv citům vřelosti v poměru k Sovětskému svazu. (...) Jsou to lidé také svou výchovou, velmi intenzivní výchovou měšťáctí a maloměšťáctí. ...mají v sobě často velmi intenzivní náboženskou výchovu, což v nich posiluje jejich sionistické sklony.*“⁴⁷ (Bulínová 1993, s. 246)

V tomto je patrný další výrazný posun od původního přístupu k židovskému obyvatelstvu: v předchozí argumentaci bylo rozlišování Židů na základě rasy nebo národnosti důsledně odmítnuto a takové rozlišování – vytykané právě sionistům – bylo považováno za rasismus. Přesto se stejného rozlišování nyní dopouští sami komunisté, když u Židů nachází společné povahové vzorce, které Kopecký charakterizuje jako silnou náboženskou výchovu, sklon k maloměšťáctví či buržoazní původ. K Židům je tak přistupováno na základě předsudků o jejich chování, souhrnně označovaných za kosmopolitismus⁴⁸, nikoliv na základě jejich vztahu k lidově demokratickému uspořádání nebo jejich třídního původu. Obvinění ze sionismu se tak v argumentaci padesátých let vztahuje na všechny židovské obyvatele, neboť každý Žid se stává potenciálním sionistou.

Jak se shodují Petr Sedlák (2008, s. 327-338) i Jana Svobodová (1994, s. 36-36), komunisty je tak převzat antisemitistický přístup k židovským záležitostem. Ten je však argumentačně popřen a vysvětlen antisionismem: k židovskému obyvatelstvu je nutné přistupovat s obezřetností nikoliv kvůli tomu, že jsou to Židé, ale kvůli domnělé snaze těchto lidí ovládnout státní a stranický aparát. Komunistická politika tedy není řízena antisemitismem, ale nutným bojem s nepřítelem. „*Znamená to, že člověk židovského původu je jedno a totéž co sionista? Neznamená! Rozhodující je třídní původ dotyčného, stejně tak i*

⁴⁷ Z téhož projevu.

⁴⁸ Petr Sedlák termín kosmopolitismus (2008, s. 333) chápe jako synonymum pro určité negativní rysy židovské mentality. Slova mentalita podle něj není v komunistickém diskursu využito proto, že jasně koresponduje s rasismem, zatímco kosmopolitismus nikoliv. Ve snaze zdůraznit, že antisionismus není antisemitismem, není kosmopolitismus podle Sedláka zároveň podáván jako vlastnost typická pouze pro Židy, nejčastěji se však objevuje především u nich.

*jeho poměr k rodné zemi, jeho oddanost a jeho práce pro socialismus. Podobně nemá boj proti sionismu nic společného s antisemitismem. Antisemitismus, toť odrůda barbarského rasismu.*⁴⁹ (Bulínová 1993, s. 274) *„A soudruzi sionismus, jak řekl soudruh Lenin, je rubem antisemitismu. A jako jsme dříve museli bojovat s bestiálním antisemitismem, tak nyní máme co dělat s potíráním sionismu. Poněvadž víme, že vztah mnoha lidí židovského původu se změnil v poměru k dělnické třídě.*⁵⁰ (Bulínová 1993, s. 246)

Poválečný přístup k sionismu a židovským záležitostem, který byl považován za příliš benevolentní a privilegující židovské obyvatele, je vysvětlen slabostí, jež byla způsobena přílišným soucitem s židovským válečným osudem. Tohoto soucitu podle nich využívali právě sionisté, aby na svou stranu získali světovou veřejnost. Nebylo-li na tuto jejich hru přistoupeno, byli dotyční obviněni z antisemitismu. *„Bylo nesprávné, že jsme se nechali zastrašit podezřením, že bychom byli nazýváni antisemity a že jsme neměli odvahu podívat se do tváře sionismu jako ideologii třídního nepřítele, neměli jsme odvahu, kterou bolševici musí mít, aby byli schopni potírat každého nepřítele, ať už vystupuje v jakékoliv podobě.*⁵¹ (Bulínová 1993, s. 252) Antisionismus tak zároveň umožňuje vysvětlit, jak se z důvodu této slabosti po válce do strany dostali mnozí Židé, kteří by jinak tuto šanci neměli: *„Normálně se bývalý bankéř, velkostatkář, fabrikant, ba i kulak do komunistické strany těžko dostane, a nikdy ne na vedoucí místo. Ale u lidí židovského původu a sionistického zaměření se u nás na jejich třídní původ tak mnoho nehledělo. Napomáhal tomu vrozený odpor proti antisemitismu a po druhé světové válce pak i úcta k utrpení, jemuž byli židé vystaveni.*⁵² (Bulínová 1993, s. 274)

Z výše uvedeného tak vyplývá, že antisionismus je mnohem komplexnější než sionismus, není jeho přímým protipólem. Neoponuje totiž jen židovskému nacionalismu a sionismu, ale stává se prostředkem studenoválečného boje mezi východním a západním blokem, za jehož součást je Izrael od konce 40. let považován. A ačkoliv existuje snaha tuto skutečnost verbálně popřít, antisionismus neúčtuje pouze se skutečnými sionisty, ale nabízí zdůvodnění nového přístupu k židovskému obyvatelstvu v Československu jako celku.

⁴⁹ Také z Gottwaldova projevu z prosince 1952.

⁵⁰ Z Kopeckého projevu ze září 1951.

⁵¹ Z Kopeckého projevu z prosince 1951.

⁵² Z Gottwaldova projevu z prosince 1952.

4. Východiska přístupu československých komunistů k sionistickému hnutí

Ještě před tím, než se budu věnovat konkrétním aspektům přístupu československých komunistů k sionistickému hnutí, alespoň krátce načrtnu dva faktory, které na formování tohoto vztahu měly zásadní vliv. Jedná se v první řadě o změny, které Československo podstoupilo v souvislosti s převzetím moci komunisty v únoru 1948. Vzhledem k tomu, že československá politika byla po únoru plně napojená na Sovětský svaz a Moskva do velké míry stála za československou politikou vůči sionismu, stručně popíši také vztah Sovětského svazu k sionistickému hnutí a Izraeli.

4. 1. Politická situace v Československu po roce 1948

V únoru 1948 došlo k definitivnímu získání moci komunisty, což znamenalo zásadní obrat v československé politice. Politickému systému měla od této chvíle na dalších více než 40 let dominovat jediná politická strana – Komunistická strana Československa. Jakkoliv se tento historický okamžik mohl zdát neočekávaným, byl završením dlouhodobých snah komunistické strany o ovládnutí československého státu. Stále významnějšího vlivu komunisté nabývali v průběhu druhé světové války a od roku 1945 již cílevědomě budovali pevné mocenské zázemí v obnovené republice⁵³. Úspěch těchto snah potvrdil i výsledek prvních poválečných parlamentních voleb z května 1946, v nichž česká a slovenská komunistická strana společně dosáhly zisku 114 křesel ve 300 členné Poslanecké sněmovně, jediné komoře tehdejšího Ústavodárného Národního shromáždění. Mezi lety 1945 a 1948 postupně docházelo k posilování role státu v hospodářském a společenském životě obyvatelstva a paralelně také k stále znatelnějšímu prorůstání stranického aparátu KSČ do státních struktur (Rupnik 2002, s. 205-206).

⁵³ Předsedou tzv. Národní fronty, vzešlé z Košického vládního programu, se v roce 1945 stal předseda KSČ Klement Gottwald, a komunistická strana zároveň získala několik ministerských křesel ve vládě, včetně důležitého ministerstva vnitra a informací (pokud budeme počítat i tehdy ještě nezávislého Ludvíka Svobodu, tak i ministerstvo obrany), a již od konce války měla kontrolu nad důležitými zpravodajskými a bezpečnostními orgány (Kaplan 2011, s. 17). Podle Jacquese Rupnika (2002, s. 199) si KSČ po válce zajišťovala politickou převahu také skrze koalici mezi KSČ a socialisty. Stejně tak důležité však bylo postupné ovládnutí systému státní správy a místních samospráv, ke kterému došlo skrze zavádění národních výborů, které KSČ z velké části kontrolovala, a také armády, kde posilovala svůj vliv ještě před koncem války (Rupnik 2002, s. 208-209).

Přestože byly poválečné politické instituce po roce 1948 formálně zachovány, díky postupnému ovládnutí nebo omezení všech ústavních orgánů se moc fakticky přesunula do vedení komunistické strany. V letech bezprostředně následujících po únorovém puči si komunisté postupně podmanili všechny složky politického i společenského života. V politických, hospodářských a společenských organizacích nebo orgánech státní správy byly vytvořeny akční výbory Národní fronty, jejichž prostřednictvím mělo dojít k očištění těchto organizací od odpůrců komunistické strany. Všechny spolky a organizace se měly stát buďto nástrojem prosazování stranického vlivu, nebo být zrušeny. Z 60 tisíc předúnorových spolků tak zůstalo zachováno pouhých 683 (Kocian 2005, s. 1225). Komunistická strana zároveň kontrolovala justici a sdělovací prostředky, které se z role kontrolora demokracie staly prostředkem šíření oficiální ideologie a ovlivňování veřejného mínění. Zmizely tak základní „[k]ontrolní mechanismy – občanská společnost, veřejné mínění, parlament, ...soudy, svobodné volby“ (Kocian 2005, s. 1228). Postupně došlo k úplnému oslabení všech institucí, které existovaly před převzetím moci komunisty, a jejich nahrazení vlastními politickými strukturami.

V tomto zakládajícím období komunistického režimu, ohraničeném Karlem Kaplanem (2001, s. 18) získáním moci komunisty v únoru 1948 a Stalinovou smrtí v roce 1953, komunisté postupně účtovali s domnělými nepřáteli, což „*mělo plnit funkci politické výchovy a zastrahování*“. Postiženi byli občané především kvůli svému členství v nekomunistických politických stranách, náboženských nebo zájmových spolcích, kvůli nepohodlným politickým názorům, příslušnosti k některé z národnostních menšin nebo k bývalé buržoazii, ale také třeba jen kvůli blízkým stykům s těmi, kteří tato kritéria splňovali. Viděno perspektivou ekonomických pojmů nebylo účtováno pouze s hospodářskou elitou, ale především se zástupci střední třídy, a represe se nevyhnuly ani třídě pracujících, právě naopak (Kaplan 2001, s. 18 – 23). Podle Karla Kaplana (2001, s. 18) se jednalo „*o tak zásadní přeměny všech oblastí společenského dění – mocenské, politické, ekonomické, sociální, kulturní – že zasáhly do života všech občanů, nevyhnuly se žádné sociální vrstvě a žádné instituci ani zájmovým organizacím.*“

V únoru 1948 se zároveň definitivně potvrdila československá příslušnost k východní geopolitické sféře a československá politika byla již plně napojena na moskevské mocenskopolitické centrum. Ať už ve vnitropolitických nebo zahraničně politických otázkách Československo plně podléhalo zájmům a rozhodnutím Sovětského svazu a tuzemští komunističtí představitelé přání Moskvy naplňovali do posledních zbytků. Ke změně orientace Československa na Sovětský svaz však došlo ještě před koncem druhé světové

války⁵⁴ a vliv Moskvy na poválečnou politiku se poté projevil především odmítnutím Marschallova plánu z roku 1947. Přestože československá zahraniční politika byla do komunistického převratu určována převážně nekomunisty, i tady byl sovětský vliv zřetelný a byl určující i při československé podpoře vzniku židovského státu, jak bude naznačeno níže.

4. 2. Zájmy Sovětského svazu na Blízkém východě a jejich vliv na československou politiku

Je tak zřejmé, že již před únorem – a tím spíše po něm – nemohlo Československo prosazovat samostatnou politiku vůči sionismu a ta musela být v souladu se zájmy Sovětského svazu. Podpora vzniku židovského státu, vojenská pomoc Izraeli nebo umožnění vystěhování československých Židů by nebyly uskutečnitelné bez toho, aby na tom Moskva měla svůj zájem nebo s touto politikou alespoň souhlasila.

Autoři věnující se této problematice (například Kaplan 1993; Rucker 2001) se shodují, že přátelská politika Sovětského svazu vůči sionistickému hnutí byla ovlivněna především snahou o proniknutí na Blízký východ, který dlouhodobě spadl do britské sféry vlivu. Podpora sionistů, kteří v Palestině bojovali proti britské mandátní správě, pro Moskvu byla z tohoto pohledu krátkodobě výhodná; i z dlouhodobého hlediska však tato politika představovala možný zisk strategicky důležitého partnera v podobě Moskvě zavázaného židovského státu.

Intence Moskvy na podpoření vzniku židovského státu se plně potvrdily v květnu 1947, kdy náměstek sovětského ministra zahraničí Andrej Gromyko vystoupil na zasedání Valného Shromáždění Organizace spojených národů (OSN) s projevem podporujícím vytvoření židovského státu⁵⁵, v němž dokonce použil spojení „židovský lid“⁵⁶ (Rucker 2001, s. 72). Pouhé tři dny po vyhlášení Státu Izrael Davidem Ben Gurionem 14. května 1948 uznal Sovětský svaz Izrael de jure a v průběhu prvního roku existence mu poskytl pomocnou ruku jak v podobě politické, tak vojenské podpory, a zároveň umožnil, aby se do Izraele vystěhovali Židé z Rumunska, Polska, Bulharska, Československa, Maďarska a Jugoslávie⁵⁷.

⁵⁴ Prvním ukazatelem československé nové zahraniční politiky byla Spojenecká smlouva se Sovětským svazem z roku 1943. Ačkoliv měla být tato orientace následně vyrovnána smlouvami se západními velmocemi, k jejich podepsání nedošlo (Rataj 2008, s. 11).

⁵⁵ Pro upřesnění vystoupil Gromyko se dvěma variantami – první zahrnovala vytvoření arabsko-židovského státu a druhá rozdělení Palestiny na židovský a arabský stát, pokud by se ukázalo, že jejich mírumilovné soužití v jednom státě nebude možné (Rucker 2001, s. 71).

⁵⁶ Jak bude vysvětleno v následujícím textu, komunisté v této době existenci samostatného židovského národa popírali.

⁵⁷ Laurent Rucker (2001, s. 108) odhaduje, že se do Izraele z východní Evropy od května 1949 do prosince 1951 přišlo více než 650 tisíc imigrantů. Československo, ze kterého se vystěhovalo přibližně 18 tisíc Židů, tak na tomto počtu tvořilo minimální podíl.

Různí autoři spatřují okamžik zlomu, tedy změny od výrazné podpory Izraele k jeho zavrnutí jako hlavního nepřítele, jinde, téměř vždy ho ale spojují se zostřením studené války. Izraeli v této době již nebylo umožněno udržovat kontakt zároveň se Spojenými státy i Sovětským svazem, a musel se rozhodnout, na kterou stranu se postaví. Připojení Izraele k západnímu bloku měla naznačovat 100 milionovou půjčka, kterou Spojené státy Izraeli poskytly na jaře 1949. Mnoho autorů poukazuje především na výsledek prvních izraelských všeobecných voleb⁵⁸, v nichž komunistická strana Izraele propadla⁵⁹, jenž měl Sovětskému svazu naznačit, že se Izrael k bloku lidově demokratických zemí nepřipojí. Nejpravděpodobnější se však zdá být kombinace různých faktorů, kterou zastává například Laurent Rucker (2009). Podle něho po roce 1949 třecích ploch mezi SSSR a Izraelem postupně přibývalo, dodávky československých zbraní ale pokračovaly ještě do února 1951⁶⁰, až v roce 1953 vztahy vstoupily pod vlivem nejrozličnějších vnitropolitických i mezinárodních faktorů⁶¹ do akutní krize (Rucker 2001, s. 133 – 145). Za první „vlašťovku“ oznamující obrat sovětské politiky je často označován článek odpůrce sionismu Ilji Erenburga otištěný v ruské Pravdě již v září 1948 (Meyer 1953, s. 130; Rucker 2001, s. 134), který byl následován silící mediální kampaní proti sionismu a dílčími kroky zaměřenými proti ruské židovské komunitě.

Československo s tradicí podpory sionistického hnutí započaté Tomášem Garriguem Masarykem bylo vhodným prostředníkem realizace přátelské politiky Moskvy vůči sionistickému hnutí. Po obratu sovětské politiky bylo znovu využito státu, který se nejvíce v přátelské politice angažoval. Zasazení největšího politického procesu své doby, v němž byli vysocí komunističtí funkcionáři obviněni ze sionismu, právě do Československa, země, která se na původní prosionistické politice aktivně podílela, mělo světu dát jasně najevo, že Sovětský svaz židovský stát za svého partnera již nepovažuje.

⁵⁸ V tomto ohledu je zajímavé, jak upozorňuje Rucker (2001, s. 135), že americká půjčka „vyvolala v Moskvě bouřlivé reakce, mnohem prudší než výsledek prvních všeobecných voleb v lednu 1949“.

⁵⁹ KS Izraele ve volbách získala pouhá čtyři poslanecká křesla s 3,5% hlasů (Rucker 2001, s. 115).

⁶⁰ Tento údaj nesouhlasí s časovým údajem uvedeným Karlem Kaplanem (1993, s. 43), ze kterého vycházím, a to že tato pomoc skončila v posledních měsících roku 1950.

⁶¹ Svou roli na zhoršování vztahů podle Ruckera (2001, s. 115) sehrála především radikalizace studené války, případ spiknutí lékařů v Sovětském svazu, represe židovského obyvatelstva a zastavení emigrace z východní Evropy.

5. Analýza komunistické politiky vůči sionismu: Vnitropolitická rovina

5. 1. Poúnorový přístup k židovským záležitostem a omezení židovských náboženských obcí

Situace židovské menšiny v Československu po únorovém převratu se vyvíjela v souladu s již nastíněnými procesy, k jejichž nastartování došlo po únorovém převratu (viz kapitola 4. 1. *Politická situace v Československu po roce 1948*). Mnozí Židé v sobě kloubili hned několik režimu podezřelých charakteristik současně a stávali se tak častěji podezřelými, ať už pro své náboženské vyznání, účast na židovském spolkovém životě, příbuznost s lidmi žijícími v zahraničí, nebo jednoduše pro svou příslušnost k židovské menšině, která pro mnohé zejména nižší komunistické funkcionáře stále byla zdrojem předsudků. Přetrvávalo například vnímání Židů jako vrstvy disponující ekonomickým vlivem, přestože v poválečné době patřila většina židovského obyvatelstva žijícího na území Československa mezi administrativní pracovníky nebo tovární dělníky (Wehle 1984, s. 507).

Názznaky snahy o omezení židovské menšiny se objevovaly ještě před rokem 1948 a souvisely především s restitucemi židovského majetku, které byly komunistům trnem v oku. Židovské náboženské obce, které po válce sloužily nejen jako náboženské organizace, ale měly i politickou agendu a zasazovaly se o navrácení židovského majetku, se po únoru staly definitivně nežádoucími. Vítězství socialismu bylo komunisty dáváno do souvislosti s definitivní porážkou antisemitismu a „osvobozením“ Židů: „*Co se nyní stalo v Československu, také znamená porážku fašisticky smýšlejících antisemitských elementů. Nový režim si přeje více než jen uznávat náboženská, občanská a sociální práva Židů.*“⁶² Zastupování specifických potřeb židovského obyvatelstva tak už nemuselo být dál naplňováno: nové uspořádání, v němž si všichni občané měli být rovni, právo na specifické potřeby jakékoliv části obyvatel ze své podstaty vylučovalo. Předúnorová politika vůči židovské menšině, která tyto potřeby alespoň z části reflektovala, a za níž do velké míry stáli sami komunisté, jimi byla odsouzena „*jako produkt úmyslného protěžování a chránění proněmecky smýšlejících osob židovského původu a jejich soukromovlastnických zájmů ze strany protikomunistické opozice*“ (Sedlák 2008, s. 309).

⁶² S tímto projevem promluvil Václav Kopecký ke členům pražské náboženské obce v roce 1948. Projev byl zveřejněn ve VŽNO z 12. 3. 1948 (citace viz Sedlák 2008, s. 308).

Proto není překvapením, že činnost náboženských obcí byla zásadním způsobem omezena ihned po komunistickém převratu, a to několika způsoby: vytvořením akčních výborů, dosazením loajálních lidí do vedení obcí a snížením počtu jejich zaměstnanců, omezením jejich působnosti pouze na náboženské úkony a podřízením jejich rozpočtu státní kontrole⁶³. Změny přitom postihly především nejdůležitější pražskou židovskou náboženskou obec a RŽNO. Důležité bylo především chápání obcí nově pouze jako náboženských organizací, stvrzené vydáním nového církevního zákona v listopadu 1949, jenž obce podřídil Státnímu úřadu pro věci církevní. Židovské obce začaly být na základě zákona vnímány jako církevní organizace, a to i přesto, že podstatnou část jejich členů tvořili Židé bez náboženské víry. Poválečné Československo, na rozdíl od první republiky, neuznávalo židovskou národnost, a komunistický režim tento posun dovedl do konce, když k Židům přistupoval značně omezeně jako ke skupině věřících. Tento krok však podstatným způsobem zjednodušil přístup státu k židovským záležitostem, neboť je zahrnulo do širší politiky vůči církvím – Židé již nebyli partikulární skupinou obyvatelstva a bylo možné k nim přistupovat podobně jako k ostatním náboženským organizacím, aniž by to bylo vydáváno za antisemitismus. RŽNO tak byla po únoru nucena vzdát se většiny svých poválečných aktivit, především potom na poli restitucí židovského majetku.

Zároveň postupně klesal i počet fungujících židovských obcí: z 52 obcí obnovených po válce jich v této době fungovalo pouze devět (Soukupová 2008, s. 78). Kromě náboženských organizací byly komunisty postupně likvidovány i další židovské spolky a organizace: zatímco v roce 1939 na území českých zemí podle Hankové (2006, s. 104) fungovalo asi 346 spolků, v roce 1949 jich bylo 29 a o dva roky později už pouze 6. Dle Křesťana (2001, s. 79) v Československu v roce 1952 fungoval poslední židovský spolek, který byl však o rok později zrušen.

⁶³ Náboženské organizace podle zákona nově nesměly přijímat členské příspěvky ani hospodařit se svým majetkem. Stát sice zajišťoval přísun dotací, ty byly však nízké a ponechával si nad jejich využitím plnou kontrolu (Svobodová 1994, s. 29 – 30). Zároveň došlo k vytvoření Likvidačního fondu měnového (LFM), který zahrnul židovský majetek z Terezína, tzv. Terezínskou podstatu, do státní pokladny, a tedy znemožnil židovským organizacím čerpání těchto prostředků. Petr Sedlák (2008, s. 304) počítá, že na rok 1946 stát uvolnil z Terezínské podstaty pro potřeby RŽNO 60 milionů korun, se kterými se Radě podařilo hospodařit až do poloviny roku 1947. Rozpočet RŽNO na rok 1948, který byl nejspíš připravován ještě před únorem, počítal s výdaji 109 milionů korun, přičemž schodek měl činit 60 milionů, což je částka odpovídající dřívějšímu příspěvku. Zákon o LFM a omezení obcí na náboženskou úroveň však znemožnil tyto peníze čerpat; Ministerstvo sociální péče tak rozpočet snížilo na pouhých 8 milionů 500 tisíc, dotace měla činit necelých 400 tisíc korun.

5. 2. Poúnorový přístup k sionistům

K reformulaci politiky vůči sionismu nedošlo paralelně s komunistickým převratem, jak by se možná dalo očekávat. I po únoru přetrvávalo přátelské stanovisko k sionismu a to i na vnitropolitické úrovni, kde působilo několik sionistických spolků, které především zajišťovaly imigraci židovského obyvatelstva do Izraele. Tato praxe pokračovala přibližně do poloviny roku 1949, kdy se dle Karla Kaplana (1993, s. 23) začalo prosazovat protisionistické stanovisko.

Poúnorová politika, která v Československu tolerovala sionistické organizace, měla své vyzyvatele⁶⁴. Opozice proti podpoře sionismu, která se výrazněji začala projevovat v polovině roku 1948, existovala především okolo komise ÚV KSČ pro židovské záležitosti⁶⁵ vytvořené již v roce 1947, mezi kritiky však dle Kaplana (1993, s. 23) patřili také někteří (blíže nespecifikovaní) členové sekretariátu ÚV KSČ a jeho mezinárodního oddělení a dále někteří pracovníci Státní bezpečnosti a funkcionáři komunistické strany Izraele.

Hlavním úkolem komise pro židovské záležitosti bylo „sledovat židovské záležitosti a zajišťovat paralyzování sionistického vlivu v jednotlivých institucích a organizacích“ (Kaplan 1993, s. 20). Jejím cílem bylo vyřadit vliv sionistických organizací a ovládnout vojenskou pomoc Izraeli a vystěhovaleckou akci. Existovala zároveň snaha získat kontrolu nad prostředky přerozdělovanými AŽSDV, jíž mělo být dosaženo skrze pozice získané v židovských náboženských obcích. Za podobným účelem vznikla o něco později, v září 1948, i další organizace, Svaz československo-izraelského přátelství⁶⁶. Ačkoliv oficiálně měl Svaz především rozvíjet přátelské vztahy s Izraelem, ve skutečnosti byly jeho úkoly jiné: zahrnovaly podporu pokrokových sil Izraele, především pak komunistické strany Izraele, pomoc národně osvobozenkému boji Židů, boj proti antisemitismu a paralyzování domácích sionistických organizací (Kaplan 1993, s. 21). Bylo také požadováno, aby se pravomoc pořádání finančních sbírek odejmula sionistickým organizacím a byla přidělena Svazu, aby se „peníze dostaly do našich rukou“ (Bulínová 1993, s. 173).

⁶⁴ Jistě není bez zajímavosti, že mezi největší odpůrce sionismu patřili Židé působící ve vyšších funkcích komunistické strany. Petr Sedlák (2008, s. 315) dává tuto iniciativu do souvislosti se snahou o distancování se od projevů a jednání typických pro židovskou mentalitu. Židé se podle něj snažili „více než ostatní komunisté následovat marxistické a leninské zásady proto, aby nemohli být spojeni s nevhodným národním a sociálním (politickým) původem“.

⁶⁵ Komise byla součástí mezinárodního oddělení ÚV KSČ, a tedy spadala pod vedení Bedřicha Gemindera. Její členkou byla zároveň Laura Šimková (Kaplan 1997, s. 20), předsedkyně akčního výboru RŽNO a později členka vedení Rady.

⁶⁶ Dle Kaplana (s. 1993, 21) u vzniku znovu stálo mezinárodní oddělení ÚV KSČ a ministerstvo informací pod vedením Václava Kopeckého. Obava, aby se ve Svazu neprosadil vliv sionistických organizací, určovala i jeho vnitřní organizaci: nedocházelo k pravidelným schůzkám a Svaz řídilo neoficiální předsednictvo, které vedl krátce Arnošt Kolman a po něm Karel Kreibich, německý komunist a nežidovského původu. Existovalo však i čestné předsednictvo, v jehož čele stál Václav Kopecký (Kaplan 1993, s. 21).

V hledáčku obou organizací byly alespoň zpočátku především pravicové sionistické organizace – ve snaze o jejich potírání se komunisté byli prozatím ochotní spojit s levicovým sionistickým hnutím Hašomer Hacair⁶⁷. Postupně se však tento zájem rozšířil na všechny sionistické aktivity. Ani komise pro židovské záležitosti, ani Svaz československo-izraelského přátelství však ve své činnosti podle všeho zatím výrazněji neuspěly⁶⁸, a proto měli jejich členové Geminderovi navrhnout „*zákaz všech sionistických organizací, neočekávanou prohlídku jejich kanceláří, zajištění obsahu a případně i vedoucích a zabavení majetku*“ (cit. Kaplan 1993, s. 22). Ministerstvo financí nakonec provedlo finanční revize v prosinci 1948 a lednu 1949, při nichž bylo zatčeno několik sionistických funkcionářů. Podle Karla Kaplana (1993, s. 22) však tato akce byla ze strany ministerstva motivována pravděpodobně především snahou získat kontrolu nad aktivitami sionistických organizací, než potřebou proti nim zakročit.

Protisionističtí komunisté byli úspěšní především v ovládnutí židovských náboženských obcí, z jejichž vedení byli po únoru odstraněni sionisté, kteří tu po válce měli silné pozice. Ihned v únoru 1948 byl vytvořen akční výbor RŽNO⁶⁹, který se prohlásil kontrolním orgánem, bez něhož Rada nesměla přijmout žádné rozhodnutí (Meyer 1953, s. 123). O něco později byla RŽNO svolána k mimořádné schůzi, kde došlo k označení dosavadního vedení za politicky nepřijatelné a oznámení personálních změny ve složení Rady⁷⁰. Sionisté získali jediného zástupce, což v nejmenším neodpovídalo jejich tehdejší roli v Radě. Dle Hankové nový tajemník Rady Alexander Knapp tento krok zdůvodnil prohlášením, že počet sionistů „*musel (...) být zredukován*“ (Hanková 2006, s. 72).⁷¹

⁶⁷ To vyplývá ze zprávy zaměstnance mezinárodního oddělení ÚV KSČ a člena tamní komise pro židovské záležitosti Waltera Stambergera z října 1948. Zástupci KSČ požádali představitele Hašomer Hacair o pomoc při odhalování „*pravicových živlů, především irgunistů v ČSR*“, na niž tito představitelé přistoupili, a hovořilo se také o další spolupráci (Bulínová 1993, s. 162). Stamberger však ve zprávě upozorňuje, že „*i uvnitř hnutí Hašomer Hacair jsou různá křídla a spory, že jsou tam tendence pravičácké a šmelinářské živly*“ (Bulínová 1993, s. 163).

⁶⁸ To vyplývá i z neúspěchu o větší ovlivnění vystěhovalecké akce (viz kapitola *Emigrační politika*) a především potom složení vojenské jednotky (viz kapitola *Vojenský výcvik*).

⁶⁹ V čele tohoto výboru stála členka kádrové komise KSČ Laura Šimková, tajemníkem byl Alexandr Knapp, zaměstnanec RŽNO loajální komunistickému režimu. Podle Petra Meyera (1953, s. 122) z osmi dalších členů pouze dva byli členové pražské obce.

⁷⁰ Podle Meyera (1953, s. 128) dosavadní předseda RŽNO Arnošt Frischer, sionista a předválečný předseda Židovské strany, této schůzce nebyl přítomen a tajemník obce, taktéž sionista, Kurt Wehle ihned po převratu opustil Československo. Novým tajemníkem byl na schůzi zvolen Alexandr Knapp. Předsedou se měl stát Julius Lederer, dlouhodobě aktivní v česko-židovském hnutí, který se však z převzetí tohoto postu pokusil omluvit na základě pokročilého věku. Krátce poté se předsedou stal prokomunistický vysoce postavený úředník ministerstva zahraničí Emil Ungar, místopředsedou i nadále zůstal představitel hnutí Čechožidů František Fuchs a druhým místopředsedou se stal Ehmud Schwarz z ministerstva vnitra. Mezi dalšími členy byla i Laura Šimková.

⁷¹ V rozporu s odstraněním sionistů z RŽNO je ponechání sionisty Karla Steina na pozici předsedy pražské židovské obce; ten však již v červnu rezignoval.

Vyloučení sionistů z vedení obcí krátce po únoru však nemuselo znamenat pouze předvoj budoucí antisionistické politiky. Spíše bylo součástí poúnorové praxe, kdy docházelo k dosazování loajálních lidí do všech zájmových a společenských organizací. Odstranění sionistů z RŽNO zároveň odpovídalo komunistickému požadavku asimilace nebo vystěhování. Sionistické spolky organizující vystěhování a připravující své členy na život v Palestině mohly dále existovat, dokud jejich hlavní úkol, tedy organizace vystěhování židovského obyvatelstva, nebude dokončen. Židé, kteří se v Československu rozhodli zůstat, se však měli plně asimilovat, a tomu mělo odpovídat i vedení obcí, jež mělo být plně loajální novému režimu. V případě RŽNO se personální změna podařila a Rada po únoru 1948 již nebyla organizací zastupující židovské zájmy vůči státu, naopak se stala prostředkem komunistické moci k mobilizaci židovského obyvatelstva, k čemuž bylo využito především židovského periodika Věstníku židovských náboženských obcí⁷².

Celkově se hlasy volající po zaujetí tvrdšího přístupu vůči sionistům prozatím neprosadily⁷³. Důvody, pro které začal být sionismus původně podporován, tak pravděpodobně stále přetrvávaly. O tom svědčí i fungování sionistických organizací, často napojených na zahraniční centrály, které se vyhnuly poúnorové vlně omezení spolkového života a relativně svobodně působily až do roku 1949. Jednotlivé kroky, které byly vůči sionistům podniknuty, tak nejspíše byly motivovány potřebou získání kontroly nad organizacemi, jež byly napojené na zahraničí, a do jisté míry také ekonomickým prospěchem, který tato kontrola mohla přinést. Tuto tezi obhajuje i Petr Meyer (1953, s. 130), podle něhož se v porovnání s okolními zeměmi v Československu protisionistická politika projevila spíše méně, a to v důsledku omezené velikosti sionistického hnutí. Také Petr Sedlák (2008, s. 314) dochází k závěru, že se únorové očištění politické scény sionistických frakcí nedotklo. Sionistickým organizacím tak bylo spíše umožněno zaniknout „přirozenou smrtí“, tedy postupným vystěhováním většiny židovského obyvatelstva, které se sionistickými myšlenkami sympatizovalo.

Protisionistická opozice se začala více prosazovat až v první polovině roku 1949. Příznačné pro to bylo vystoupení RŽNO, v jejímž čele v této době již stálo loajální vedení, ze

⁷² Dle Jany Svobodové (1994, s. 22) měl Alexander Knapp na prvním zasedání Akčního výboru RŽNO upozornit, že „*Věstník má nyní především sloužit určité převýchově Židů*“.

⁷³ Dle výpovědí tehdejších pracovníků mezinárodního oddělení ÚV KSČ z roku 1956 vedoucí mezinárodního oddělení ÚV KSČ Bedřich Geminder ani Karel Šváb, vedoucí evidenčního odboru ÚV KSČ a od roku 1950 náměstek ministra národní bezpečnosti, nereagovali v této době na jejich varovná upozornění ohledně nebezpečné aktivity sionistických organizací (Kaplan 1993, s. 23).

Světového židovského kongresu⁷⁴. K definitivnímu zaujetí negativního stanoviska vůči sionismu došlo především v souvislosti se zatčením Slánského v roce 1951 a vystupňováním antisionistické kampaně paralelně s průběhem samotného procesu na podzim 1952.

Zkoumat kroky podniknuté vůči sionistickému hnutí není jednoduché, jelikož o působení sionistických organizací z této doby nemáme téměř žádné zprávy. To patrně svědčí o již naznačovaném úpadku vlivu těchto organizací v důsledku ukončení vystěhovalecké akce. V lednu 1950 se lidem okolo židovské komise a Svazu česko-izraelského přátelství podařilo zakročit vůči AŽSDV, která byla na základě obvinění z devizových útoků zakázána (Svobodová 1994, s. 27). Na podzim téhož roku republiku opustila i poslední zahraniční organizace, když Palestinský úřad uzavřel své pobočky v Praze a Bratislavě poté, co začalo být zřejmé, že víza židovským obyvatelům již nebudou udělována (Meyer 1953, s. 133). V prosinci 1951 dle Meyera (1953, s. 160) došlo také k zatčení několika sionistických aktivistů, převážně ale na Slovensku, a v říjnu 1952 byl rozpuštěn i v Bratislavě sídlící Ústřední svaz sionistický (Bumová 2011, s. 114).

5. 3. Proces s protistátním spikleneckým centrem v čele s R. Slánským

V průběhu roku 1949 byli nejvyšší komunističtí funkcionáři postaveni před zásadní problém – zatímco v okolních komunistických státech boj s „vnitřním nepřítelem“ v této době úspěšně postupoval, v Československu k jeho odhalení stále nedošlo a tlak Moskvy, jejímž cílem bylo v Československu vyrobít proces celostátního a mezinárodního významu (Kaplan 1992, s. 87), byl stále zřetelnější. První výsledky pokusů o objevení českého Rajka se dostavily až po příchodu sovětských poradců v říjnu 1949. V centru vyšetřování však sionismus zpočátku nehrál žádnou roli – po zatčení Vladimíra Clementise se uvažovalo o procesu se slovenskými buržoazními nacionalisty⁷⁵ a v souvislosti se zatčením Otty Šlinga pak o procesu s interbrigadisty a komunisty z londýnského exilu. Nová tajná koncepce vymyšlená sovětskými poradci, v jejímž čele měl figurovat generální tajemník komunistické strany Rudolf Slánský a obvinění ze sionismu, se začala rodit až od začátku roku 1951 (Kaplan 1992, s. 129).

V procesu s tzv. protistátním spikleneckým centrem v čele s R. Slánským z listopadu 1952 tvořili čtrnáct hlavních obviněných významní komunističtí představitelé. Byli následně

⁷⁴ O napojení Rady na kongres bylo rozhodnuto až po únoru 1948 a došlo k tomu tedy se souhlasem komunistických představitelů (Meyer 1953, s. 132). Vystoupení z kongresu tak signalizuje změnu v jejich dosavadním přístupu.

⁷⁵ Zaměření takového procesu by ale bylo příliš lokální, neboť se jednalo pouze o protičeský nacionalismus, nikoliv protisovětské spiknutí (Kaplan 1992, s. 87). Ve vyšetřování se tak pokračovalo a hledala se „silnější zápletka“.

odsouzení na základě takových trestných činů jako velezrada, vyzvědačství nebo sabotáž. Měli připravovat spiknutí, pokoušet se vytvořit alternativní centrum moci a do důležitých pozic dosazovat své lidi, podporovat sionistické organizace a Izrael. Na výsledném procesu se dle Kaplana (1992, 124) projevila především aktivita sovětských poradců, kteří převzali sovětskou konstrukci monstrprocesu a určili koncepci, která vycházela z potřeb sovětské zahraniční politiky; důležitá však byla také spolupráce československých komunistů. Proces byl doplněn důsledným ideologickým zdůvodněním, které formulovali především prezident Gottwald a ministr informací Kopecký (viz kapitola 3. 2. *Antisíonismus*).

Výrazně se zároveň projevil antisemitské tendence sovětských poradců. O protizidovském zaměření procesu svědčí i fakt, že mezi čtrnácti obviněnými bylo jedenáct Židů. Tito lidé byli nařčeni ze sionismu, židovského buržoazního nacionalismu a někteří i z kosmopolitismu, přestože byli plně asimilováni do české společnosti, ke svým židovským kořenům se často vůbec nehlásili a se sionistickými organizacemi dlouhodobě neudržovali žádné styky (Svobodová 1994, s. 37). Někteří z nich byli dokonce známí svým protisíonistickým postojem, jako například předseda hospodářského oddělení ÚV KSČ a pozdější náměstek ministra financí Otto Fischl, který se osobně na konci 40. let zasazoval o to, aby podmínky pro vystěhování majetku židovských imigrantů směřujících do Izraele byly co nejtvrdsí.

V době procesu zároveň došlo k zaujetí přísnějšího stanoviska v širším přístupu k židovskému obyvatelstvu. Dle Petra Broda (2005, s. 156) byl proces následován širokou persekcí židovských obyvatel, straníků i nestraníků, kteří byli často přeřazeni na méně kvalifikovanou práci, a proti řadě pracovníků židovských obcí byl uplatněn i vězeňský postih. Na důležitějších postech ve stranickém, státním a hospodářském aparátu dle Broda od roku 1953 již nepůsobili žádní Židé (snad jen s výjimkou Františka Kriegela v roce 1968)⁷⁶. V tomto smyslu hovoří i židovský filosof a sociolog Hanuš Steiner: „...*mnoho židovských občanů žilo běžným životem, přičemž velké množství bylo funkcionáři KSČ, ať již na vyšších postech či v řadových funkcích, a nemuseli pocítit byt' jen náznaky antisemitismu. Nicméně, tyto osoby byly pokládány za nedůvěryhodné, nahlíželo se na ně jako na „potenciální sionisty“*, čímž utrpěl jejich kádrový profil a tudíž mohly být z „bezpečnostních důvodů“ předem z určitých funkcí vyloučeny.“⁷⁷

⁷⁶ Petr Brod však bohužel neuvádí žádnou dokumentaci, ze které by rozsah těchto čistek a zastoupení Židů ve straně a státních orgánech vyplýval.

⁷⁷ Tuto citaci jsem převzala od Moniky Hankové (2006, s. 82). Jedná se o krátký úryvek z příspěvku Hanuše Steinera ve Filosofickém časopise *Ideologie a psychologie antisemitismu a deformace marxismu* publikovaný v roce 1969. Steiner však jedním dechem dodává, že tato praxe perzekuce na základě bezpečnostních důvodů

Antisionistická kampaň tedy nepostavila do nepříznivého světla pouze sionisty, potenciálně podezřelými se stávaly všechny osoby židovského původu, bez ohledu na jejich postoj k sionismu nebo i k židovství jako takovému. O tom svědčí i záznamy z kartoték ministerstva vnitra z roku 1950, které dle Svobodové (1994, s. 42) obsahovaly přibližně 30 tisíc karet členů sionistických organizací existujících před rokem 1950. Jak Svobodová dodává, vzhledem k počtu Židů, kteří v Československu v této době žili, „*k počtu osob vysokého věku, nemocných, z vlastního rozhodnutí nečinných v jakékoliv organizaci a dětí, narozených v poválečných letech, musela být taková evidenční karta vystavena (často několikrát), snad až nepatrné výjimky, na každého žijícího židovského obyvatele ČSR*“.

Sionismus tak byl v procesu se Slánským a v paralelní kampani spíše využit jako vhodný argumentační nástroj, který spojoval zahraničně politickou orientaci procesu, tedy snahu vymezit se vůči dřívější přátelské politice vůči Izraeli, s orientací vnitropolitickou, jíž bylo účtování s domnělými nepřáteli uvnitř komunistické strany a zakročení vůči židovskému obyvatelstvu⁷⁸.

byla obecným jevem, podobně byli postiženi i příslušníci dalších skupin, například západních armád nebo odbojáři, a nelze

jej tak hodnotit jako specifický projev antisemitismu.

⁷⁸ Ačkoliv v důsledku procesu se Slánským došlo k zakročení vůči židovskému obyvatelstvu, nedomnívám se, že by vztah vůči židovskému obyvatelstvu stál na jeho počátku, a to především proto, jak jsem již uvedla v předchozích kapitolách, že vliv židovského obyvatelstva tu v tomto období nebyl významný. Proces tak spíše odrážel zahraničně politickou potřebu Sovětského svazu vymezit se vůči Izraeli. Samotný proces však byl ovlivněn i dalšími faktory, mezi kterými Karel Kaplan (2001, s. 124) uvádí například osobní ambice a rivalitu komunistických funkcionářů.

6. Analýza komunistické politiky vůči sionismu: Zahraničně politická rovina

6. 1. Východiska

Komunisté se v případě podpory vzniku Izraele, která probíhala ještě před únorovým převratem, neangažovali samostatně, ale spíše společně s prezidentem Benešem navázali na dosavadní příznivou československou politiku vůči sionismu, jejímž otcem byl Tomáš Garrigue Masaryk. Podobně jako z pohledu Beneše, tak i z pohledu komunistů diplomatická podpora sionistického hnutí jistě neodrážela jen tradici a důležité humanitární hledisko, které po válce nebylo možné ignorovat. Tento přístup byl zároveň výhodný z hlediska projektu poválečného obnovení Československa jako národního státu Čechů a Slováků, neboť byl možným útočištěm pro ty Židy, kteří by nebyli ochotní asimilovat s většinovým obyvatelstvem. Toto smýšlení komunisté s Benešem sdíleli⁷⁹ a podporovali tak československou oficiální zahraničně-politickou linii.

Podporu sionistické myšlenky i po únoru 1948 dokládá uznání nově vzniklého Izraele vládou složenou již plně z komunistických představitelů na schůzi z 19. května 1948, tedy pouhých pět dní po deklaraci vzniku samostatného státu (Bulínová 1993, s. 101). Ministr informací Václav Kopecký, známý svými pozdějším tvrdým protisionistickým postojem, tehdy vznik Izraele komentoval jako jedinečný moment v lidské historii, kdy konečně došlo ke zrození židovského národa (Meyer 1953, s. 129).

Na úrovni zahraniční politiky podporovalo Československo sionistické hnutí především trojím způsobem: diplomaticky, vojensky a imigračně. Na diplomatické⁸⁰ rovině se Československo do velké míry podílelo na prosazení myšlenky na samostatný židovský stát v OSN, na úrovni vojenské pomoci bylo hlavním dodavatelem zbraní a zároveň poskytovalo školení vojenského personálu. Československo také podpořilo vystěhování části obyvatel židovského původu do oblasti Palestiny. Jak se pokusím ukázat, byla tato podpora sionismu hnaná často různými důvody.

⁷⁹ Jacques Rupnik (2002, s. 196) odkazuje na projev Václava Kopeckého na VIII. sjezdu KSČ v březnu 1946: „...budujeme nové Československo jako stát bez Němců a Maďarů, jako národní stát Čechů a Slováků.“ Z tohoto projevu je zřejmé, že KSČ po válce opustila svou předválečnou menšinám přátelskou rétoriku, a naopak se začala projevovat jako nacionálně orientovaná strana.

⁸⁰ Tento druh podpory byl ukončen spolu se vznikem Izraele, a proto se mu detailně věnovat nebudu.

6. 2. Vývoz zbraní

Československo sionistické hnutí ještě před květnem 1948 podpořilo dodávkami zbraní⁸¹. Sionisté si uvědomovali, že nový stát svou křehkou existenci bude muset opřít pouze o moderní armádu, a aktivně v Evropě v druhé polovině 40. let sondovali, kde bude možné zbraně nakoupit⁸². Československo, které bylo zbrojním průmyslem vyhlášené a zároveň vedlo politiku přátelskou sionistické myšlence, bylo ideálním cílem. Dodávány byly především pěchotní zbraně a munice a dále těžké zbraně včetně tanků, děl a letadel, a jednalo se „o rozsáhlý obchod a velké finanční částky“ (Kaplan 1993, s. 44)⁸³.

Důvody pro prodej zbraní židovské armádě podrobně analyzuje Karel Kaplan (1993, s. 46-47) a uvádí jich hned několik. Za prvé bylo zřejmé, že není možné na jedné straně podporovat vznik židovského státu v OSN, a na druhé dovážet zbraně Arabům. Svou roli samozřejmě hrálo i posvěcení této politiky Stalinem. Nad důvody politickými dle Kaplana ale jednoznačně zvítězily důvody ekonomické⁸⁴: existovala naléhavá potřeba nalézt odbytiště pro zbrojní průmysl a také potřeba deviz, a ministerstvo zahraničí si uvědomovalo, že Blízký východ je téměř „*jediným odbytištěm pro zbroj[ní] vývoz v dohledné budoucnosti*“ (Bulínová, 1993, s. 48). Obchodování s Izraelem bylo perspektivní zejména z dlouhodobého hlediska: židovský stát byl novým trhem, kde mohlo Československo v budoucnu hrát významnou roli nejen v oblasti zbrojního průmyslu. Další výhodou byla schopnost Izraele hradit dodávky většinou okamžitě a navíc v britských librách nebo amerických dolarech, kterých byl nedostatek.

Navázání obchodních vztahů s židovskými reprezentanty tak po zvážení těchto výhod byla dána přednost před dosavadním obchodem s arabskými státy⁸⁵, a to i přes mezinárodní rizika, která z transakcí plynula. Obchodní styky s Izraelem poté z důvodu oboustranné

⁸¹ V těchto otázkách rozhodovalo především ministerstvo národní obrany, po únoru 1948 ve spolupráci ještě s ministerstvem zahraničí. Yegar Moshe (1997, s. 87-88) uvádí, že československé zbrojovky byly kontaktovány přímo židovskou vojenskou organizací Hagana, oficiálně se však jednalo i se státními orgány. Podle Mosheho (1997, s. 88) pomáhal Vladimír Clementis „*překonávat technické, právní a další byrokratické překážky*“. Lze se tak přiklánět k názoru, že již tehdy komunisté dodávky zbraní do Palestiny plně podporovali.

⁸² Situaci komplikovala především rezoluce Valného shromáždění OSN, která členským státům nedovolovala vyvážet zbraně do Palestiny, i pozdější výzva Rady bezpečnosti OSN (Kaplan 1993, s. 40).

⁸³ Podrobněji se otázce materiálně technické pomoci Izraeli věnují autoři Jiří Dufek a Vladimír Šlosar (1993).

⁸⁴ O ekonomických důvodech, především potom potřebě dolarů, hovoří i Yegar Moshe (1997, s. 92).

⁸⁵ Dovážení zbraní do arabských států přesto nebylo úplně ukončeno – nové obchody neměly být dojednávány, sjednané dohody však měly být naplněny. Kvůli zhoršování vztahů s arabskými státy v důsledku vojenské podpory Izraele Clementis v listopadu 1948 rozhodl uvolnit egyptské vládě prodej některých zastaralých zbraní (Kaplan 1993, s. 55). Z izraelské stížnosti z roku 1949 navíc vyplývá, že Československo Egyptu dodávalo sportovní letadla a podílelo se na výstavbě muničních závodů v některých arabských státech (Kaplan 1993, 56). Přesto je možné konstatovat, že obchodní výměna s Izraelem byla výrazně větší.

výhodnosti probíhaly i přes zhoršující se vzájemné vztahy, až do poslední třetiny roku 1950, kdy byly definitivně ukončeny⁸⁶ (Kaplan 1993, s. 43).

6. 3. Vojenský výcvik

Československá armáda zároveň poskytla své válečné zkušenosti a umožnila v průběhu roku 1948 vyškolení přibližně dvou tisíc židovských vojáků a dobrovolníků⁸⁷, především letců, tankistů a parašutistů (Dufek 1993, s. 154), kterým tyto zkušenosti chyběly. Jak z důvodu častého úniku informací, který by Československo mohl poškodit v zahraničí, tak z důvodu změněné vnitropolitické situace, byla tato pomoc ještě před koncem roku 1948 zastavena (Dufek 1993, s. 173).

Specifickým druhem podpory byla potom brigáda vytvořená z především československých⁸⁸ židovských dobrovolníků, která se měla zapojit do bojů přímo v Palestině. Tato brigáda měla kromě podpory Izraele být zejména prostředkem ideového ovlivnění izraelské armády. Právě v případě tohoto projektu je zajímavé sledovat měnící se politiku komunistických představitelů, od původní podpory této iniciativy na jaře 1948, až po brzké ukončení celého výcviku na podzim 1948.

Ačkoliv není jasné, zda za původní iniciativou vedoucí k vytvoření brigády stála izraelská strana nebo skupina československých důstojníků⁸⁹, špičky komunistické strany byly podle všeho do tohoto záměru zasvěceny⁹⁰ a musely mu tak dát svůj souhlasit. Na náboru zájemců se vzhledem k vysokému finančnímu podílu izraelské strany podílely sionistické organizace, a přestože měly československé úřady nábor kontrolovat, komunistům se nepodařilo výběr osob příliš ovlivnit. Českoslovenští i izraelští komunisté tak postupně se stále větším znepokojením sledovali politickou orientaci brigády, kde se komunistům, kteří tu

⁸⁶ V této době Československo přerušení obchodů zatím omlouvalo odkazem na překážky technického a administrativního rázu – ačkoliv byly pravé důvody zřejmé, na diplomatické úrovni ČSR stále udržovalo zdání korektních styků. Když se Izrael naposledy pokusil o nákup zbraní o rok později, v srpnu 1951, nedostal od československých protějšků žádnou odpověď (Kaplan 1993, s. 43-44).

⁸⁷ Tito dobrovolníci kromě Československa a Palestiny přicházeli z Polska, Maďarska nebo Bulharska.

⁸⁸ Naprostou většinu jednotky tvořili českoslovenští Židé, malá část dobrovolníků pocházela z Polska, potom Izraele a Maďarska (Dufek 1993, s. 186).

⁸⁹ Důležitými byli především pozdější velitelé jednotky Samson Šachta a Vilém Kahan. Historici se ale neshodují, kdo za tímto nápadem stál. Karel Kaplan (1993, s. 62) hovoří o tom, že o vytvoření jednotky usilovali nejprve zmocněnci Hagany na jedné straně a Komunistická strana Izraele na straně druhé. Naproti tomu Dufek a Šlosar (1993, s. 174) hovoří o iniciativě především důstojníků východní armády židovského původu, kteří hledali konkrétní způsoby podpory tvořícího se židovského státu. Nejpravděpodobnější se zdá být kombinace těchto iniciativ, zaznamenaná Yegarem Moshem (1997, s. 112). Podle něho šlo o iniciativu československých důstojníků, kteří se s tímto nápadem obrátili na Ehud Avriela, který ho však nejprve nepodpořil. Ve stejné době vznikla podobná iniciativa ve vedení komunistické strany. Generální tajemník Komunistické strany Izraele Samuel Mikunis přitom podle Mosheho tvrdil, že se jedná o jeho nápad.

⁹⁰ Dufek a Šlosar (1993, s. 175) hovoří o kontrole vysokých funkcionářů KSČ, včetně generálního tajemníka Rudolfa Slánského, a aparátu ÚV KSČ. Podle Mosheho (1997, s. 113) získala brigáda název Gottwaldova podle toho, že vznikla s výslovným souhlasem někdejšího komunistického prezidenta.

byli početně málo zastoupeni, nepodařilo výrazněji prosadit, a naopak stále více se mezi členy brigády prosazovaly pravicové sionistické směry (Kaplan 1993, s. 76).

Objevil se tak paradox, kdy namísto vojenské jednotky pod vlivem komunistů vznikla brigáda, o níž, jak podotýká Karel Kaplan (1993, s. 71), všichni prohlašovali, že je „sionistická, a to v době, kdy už v komunistickém slovníku sionismus představoval směr reakční, nepřátelský“. Uvažovalo se dokonce o zrušení celého projektu, nakonec bylo pouze rozhodnuto o předčasném ukončení akce jejím přesunutím do Izraele už v listopadu 1948⁹¹ (Kaplan 1993, s. 74). V této době byla válka mezi arabskými zeměmi a Izraelem již u konce a jednotka tak nemohla do boje příliš zasáhnout. Brigáda se navíc nestala součástí izraelské armády jako celek, jak bylo původně slíbeno, ale byla rozdělena na několik částí (Kaplan 1993, s. 77), a záměr ideově ovlivnit izraelskou armádu a posílit komunistický vliv v Izraeli se tak ani zdaleka nenaplnil. Spíše se brigáda stala prostředkem k vystěhování židovského obyvatelstva⁹² a celá tato iniciativa tak působí poněkud rozporuplně.

6. 4. Emigrační politika

Jak již bylo zmíněno, v otázce vystěhování Židů do Izraele se před únorem 1948 shodovaly všechny politické proudy. Možnost využití odchodu těch Židů, kteří se nechtěli asimilovat do české nebo slovenské společnosti a podílet se na budování lidově-demokratického Československa, do Palestiny, patrně byla jedním z hlavních důvodů, proč bylo vystěhování povoleno.

Objevují se však i další důvody, pro které komunisté mohli vstřícnou vystěhovaleckou politiku podporovat. Podle Jany Svobodové (1994, s. 25) podpora vystěhovalectví vyplývala i z latentního antisemitismu komunistických představitelů, kteří Židy považovali za neproduktivní a navíc národně a politicky nespolehlivý živel, který se rozhodl vystěhovat až z důvodu únorových událostí⁹³. Jejich vystěhování tak neměly být kladeny překážky, neboť se nejednalo o osoby podporující současný režim. Jednotliví úředníci mohli v otázkách spojených s vystěhováním postupovat benevolentně také z toho důvodu, že jim zájem Židů o

⁹¹ Ve skutečnosti poslední příslušníci jednotky do Izraele přijeli až v březnu následujícího roku (Kaplan 1993, s. 80).

⁹² Podle Karla Kaplana se do Izraele přesunuli příslušníci brigády spolu se svými rodinami, a dohromady tak počet osob činil přibližně dva a půl tisíce (Kaplan 1993, s. 80). Yegar Moshe (s. 113) hovoří o čísle ještě vyšším: do Izraele podle něj odjelo 1280 vojáků a spolu s nimi 1500 rodinných příslušníků.

⁹³ Podle zprávy ministerstva vnitra z dubna 1948 (cit. Svobodová 1994, s. 25) mělo být vystěhování Židů posuzováno „benevolentně, ježto jde zpravidla o živel neproduktivní“, neboť se zabývají „většinou neproduktivními zaměstnáními – obchodem –, pro která jsou v republice postradatelní“. Podle této zprávy „osoby židovského vyznání, které se rozhodly vystěhovat teprve v důsledku únorových událostí, nemožno považovati za národně a politicky úplně spolehlivé a nedá se očekávat, že by důvod ten během doby pominul“ (cit. Svobodová 1994, s. 25).

vystěhování umožňoval finanční obohacení – ačkoliv oficiálně neměla cena za jeden pas přesáhnout částku 2 tisíce korun, běžně se pasy vydávaly i za 50 tisíc (Kaplan 1993, s. 33); existovaly však i případy mnohem vyšších úplatků⁹⁴. Židé si s sebou zároveň směli odvézt pouze drobnou část majetku, zbytek musel zůstat v Československu⁹⁵. Existoval i další důvod: výměnou za povolení emigrace 20 tisíc Židů měl Izrael Československu pomoci získat půjčku u židovských bankéřů ve Spojených státech⁹⁶.

Jak jsem již uvedla výše (viz kapitola 2. 3. *Sionistické hnutí po válce*), do roku 1948 se z Československa vystěhovala pouze malá část židovského obyvatelstva, a Československo spíše platilo za tranzitní zemi pro Židy z Maďarska nebo Polska. Ačkoliv komunističtí představitelé tuto benevolentní praxi po únoru kritizovali a brzy byla zastavena⁹⁷, bez jejich předchozího souhlasu by nemohla být uskutečněna⁹⁸.

Vystěhování československých Židů bylo častější od roku 1948, avšak i v této době probíhalo stále ještě jen na základě individuálních pasů. Nejsilnější vlna potom proběhla na jaře roku 1949, tedy v době, kdy Sovětský svaz již oficiálně otočil kurz vůči Izraeli. Zahájení masového vystěhování pravděpodobně umožnilo rozhodnutí nejvyšších pater komunistického vedení⁹⁹ z konce roku 1948, a pro tento účel bylo rozhodnuto o vydávání hromadných pasů¹⁰⁰.

⁹⁴ Karel Kaplan upozorňuje na případ, kdy pracovník Státní bezpečnosti měl obdržet 1 milion Kčs za umožnění vývozu technického zařízení (podrobnosti viz Kaplan 1993, s. 33).

⁹⁵ Naplňování těchto omezení přitom spočívalo zejména na vůli celních úřadů a ministerstva financí a jeho náměstka Otty Fischla, který na vyvážený majetek bedlivě dohlížel (Kaplan 1993, s. 31). Paradoxně se Fischl na začátku padesátých let stal jedním z obviněných z protěžování sionistických organizací v procesu se Slánským.

⁹⁶ To vyplývá ze zprávy o materiální pomoci Československa Izraeli a o emigraci československých Židů do Izraele v letech 1948-1949 (Bulínová 1993, s. 254). Podle Karla Kaplana (1993, s. 24) k půjčce ale nakonec nedošlo.

⁹⁷ Ilegální přecházení hranic, ke kterému docházelo především na Slovensku ze strany maďarských židovských uprchlíků, kteří se takto pokoušeli dostat do Rakouska, bylo ale relativně dlouho tiše tolerováno. Podle Yegara Mosheho (1997, s. 75) během tří měsíců od března 1949 československé hranice přešlo na cestě z Maďarska do Izraele asi 20 tisíc uprchlíků, tato cifra se však zdá být přehnaná. V roce 1949 mělo být proti těmto nelegálním emigrantům po opakovaných stížnostech maďarské strany zasaženo jejich navrácením do Maďarska. Podle Mosheho však nikdy k navrácení uprchlíků nedošlo a československé úřady se k uprchlíkům, kteří byli vždy po krátké době propuštěni, „chovaly s pochopením“ (Moshe 1997, s. 76). Kaplan (1993, s. 29-30) uvádí pravděpodobnější vysvětlení, a to že navrácení těchto uprchlíků se pro nastalé incidenty ukázalo jako nereálné. Část uprchlíků byla v případě zadržení poslána do tábora nucených prací, většina z nich se však po nějaké době dostala do transportů mířících do Palestiny.

⁹⁸ O tomto souhlasu svědčí dva záznamy z pera Yegara Mosheho. První hovoří o udělení zákonného statusu sionistické ilegální organizaci Bricha z roku 1946, organizaci, která zajišťovala odchody mnohých Židů z okolních států do Palestiny. O udělení tohoto statusu rozhodovala vláda, která v této době byla do velké míry pod komunistickou kontrolou a v jejímž čele stál Klement Gottwald (Moshe 1997, s. 70). Další doklad pochází ze stejného roku, kdy v červenci hrozilo uzavření hranic poté, co Správa Spojených národů pro hospodářskou pomoc a obnovu odmítla přispět speciální finanční částkou na péči o židovské uprchlíky. Jana Masaryka v jeho snaze tomuto zabránit podle Mosheho podpořil Vladimír Clementis a poté i ministr práce a sociálních věcí Zdeněk Nejedlý, oba komunisté. Na zasedání vlády z 26. července 1946, které rozhodlo v pomoci uprchlíkům pokračovat, byli přítomni všichni komunističtí ministři včetně předsedy vlády Gottwalda (Moshe 1997, s. 73).

⁹⁹ Podle Karla Kaplana (1993, s. 24) byla žádost Izraele o urychlené vystěhování 20 tisíc Židů nejprve projednávána na schůzi jednotlivých ministerstev, které se vyjádřily kladně, a dále o věci měla jednat vláda. Z agendy byla ale tato záležitost stažena. Důvod není jasný, ale podle Kaplana je pravděpodobné, že o otázce rozhodl jen úzký kruh vedoucích funkcionářů KSČ. Později se při přípravě procesu se Slánským objevila

Z toho je patrné, že zájem komunistických představitelů na vystěhování židovského obyvatelstva musel být velký. Tento proces byl následně ukončen v červenci 1949 (Kaplan 1993, s. 28)¹⁰¹.

Již od konce roku 1948 začala být ale zřejmá snaha vystěhovalectví kontrolovat, která vycházela především ze strany členů komise ÚV KSČ pro židovské záležitosti a Svazu československo-izraelského přátelství. Vladimír Waigner ve zprávě pro Bedřicha Gemindera z listopadu 1948 (Bulínová 1993, s. 170-173) navrhol převzetí pasové agendy od Palestinského úřadu, což sledovalo především tři cíle: oslabení Palestinského úřadu, který by tak ztratil hlavní důvod své existence, zajištění pramenu příjmů pro Svaz, který měl tuto agendu převzít, a regulaci vystěhovalectví „*pokud se týče nežádoucích živlů*“. Došlo tak k paradoxu: zatímco do této doby Československo vystěhovalectví do Izraele podporovalo, neboť se tímto způsobem mohlo jednoduše zbavit češství a socialismu cizích Židů, postupně se stále více projevovala snaha vystěhovalickou akci kontrolovat, a to z důvodu, aby se „reakční živly“ nedostaly do Izraele a nepříznivě tak neovlivnily v tolik doufanou lidově demokratickou orientaci.

Podle izraelského velvyslanectví, které se i nadále zasazovalo o prodloužení praxe vydávání hromadných pasů, zůstávalo v Československu stále několik tisíc Židů, kteří si přáli emigrovat. Odpovědní českoslovenští úředníci velvyslanectví ujišťovali, že emigrace bude na základě individuálních žádostí pokračovat¹⁰²; ve skutečnosti ale ministerstvo vnitra ani Státní bezpečnost svůj souhlas žádostem již nedávaly (Kaplan 1993, s. 35). Toto nepříznivé stanovisko vůči vystěhování se plně prosadilo po roce 1949, kdy se Izrael stal nepřátelským státem, což je zřejmé i z Kopeckého pozdějšího projevu: „*Podporovat emigraci do Izraele znamená dnes vpravdě podporovat posílání žoldnérů na frontu chystané války imperialistů proti Sovětskému Svazu.*“¹⁰³

domněnka, že dohodu s izraelskými zástupci uzavřel Vladimír Clementis (Kaplan 1993, s. 27). Není ale pravděpodobné, že by v případě tak zásadního rozhodnutí neměl souhlas vyššího vedení.

¹⁰⁰ Ačkoliv bylo na jaře 1949 vystěhování umožněno velkému počtu židovského obyvatelstva, existovaly i v této době překážky. Těmi byla v první řadě regulace vystěhování, která se vztahovala na ta povolání, která republika potřebovala, tedy zdravotníky, inženýry a ostatní technická povolání, mladé muže schopné vojenské služby a také na politicky podezřelé jedince (Meyer 1953, s. 173). Pro většinu Židů byla ale největší překážkou finanční situace – zmíněná praxe úplatků, která cenu za jeden pas několikanásobně navýšila, učinila vystěhování pro mnohé nemožným. Židé zároveň museli platit dopravu a na ni se vztahující vysoké emigrační taxy, a téměř všechen majetek, který po válce těžko získávali, museli v Československu zanechat (Meyer 1953, s. 176).

¹⁰¹ Yegar Moshe (1997, s. 77) na rozdíl od Karla Kaplana uvádí, že zatímco vystěhování z Prahy bylo zastaveno v červenci 1949, vystěhování z Bratislavy pokračovalo až do listopadu.

¹⁰² Ze zápisu tajné schůze vlády z března 1951 (Bulínová 1993, s. 224) vyplývá, že „*jen ve zvláštních případech sociální povahy, zejména pokud by šlo o osoby, u nichž členové rodiny nebo blízcí příbuzní jsou již v Izraeli, a pokud jde o děti, starce, penzisty a invalidy má být postupováno blahovolně*“. Důraz byl přitom kladen na to, aby toto vystěhování nijak nenarušilo československý hospodářský plán.

¹⁰³ Citace pochází z vystoupení Kopeckého na zasedání ÚV KSČ z prosince 1951, které jednalo o příčinách zatčení Rudolfa Slánského (Bulínová 1993, s. 250).

Podle oficiálního prohlášení ministerstva práce a sociálních věcí z roku 1950 socialistické zřízení a plánovaná ekonomika umožňovaly všem občanům, bez ohledu na rasu nebo náboženství, rovně se zapojit do ekonomické obnovy republiky, a nebyl tak důvodu, aby se občané uchýlovali k emigraci (Meyer 1953, s. 150). Přístup k židovskému obyvatelstvu tak již neměl být odlišný od přístupu k ostatním občanům. Podle ministerstva mohli Židé, stejně jako ostatní občané, ve výjimečných případech o povolení k emigraci požádat, a nepotřebovali přitom žádný zprostředkující orgán, jako je Palestinský úřad (Meyer 1953, s. 150). Emigrace byla v této době povolena pouze některým osobám a na konci roku se zastavila úplně¹⁰⁴.

¹⁰⁴ V tomto ohledu je zajímavé, že ještě v červenci roku 1951 prezident Gottwald novému izraelskému velvyslanci v Československu Kubovému potvrdil, že Československo bude při posuzování individuálních žádostí shovívavé; ve skutečnosti se ale s dalším vystěhováním nepočítalo (Kaplan, s. 37). Z jakého důvodu v roce 1951, kdy se Československo otevřeně hlásilo k politice antisionismu, Gottwald váhal s přímou zamítavou odpovědí, není jasné.

7. Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se věnovala změnám v přístupu komunistického Československa k sionismu, ke kterým došlo mezi lety 1948 a 1952. Mým cílem bylo ověřit hypotézu, podle které v obratu komunistické politiky nehrál sionismus významnější roli, a tato změna byla způsobena spíše jinými faktory. Věnovala jsem se proto postupně českému sionistickému hnutí a analýze jeho vlivu a zkoumání přístupu komunistického režimu k sionismu na úrovni ideologické a politické.

Po ideologické stránce se sionismus a komunismus ukázaly být dvěma protikladnými hnutími, mezi kterými existovalo mnoho třecích ploch. Sionisté, usilující o vytvoření židovského státu, vyzdvihovali specifické vlastnosti Židů a na jejich základě Židy žijící v diaspoře po celém světě označili za příslušníky jednoho národa, národa židovského. Naproti tomu komunisté hájící požadavek internacionalismu Židy za samostatný národ nepovažovali a požadovali jejich úplnou asimilaci do většinové společnosti. Pokud tedy komunisté ve čtyřicátých letech obhajovali sionismus a vznik Izraele, museli tato ideologická východiska upozadit.

Antisionismus padesátých let se v tomto ohledu zdá být alespoň na první pohled návratem k původnímu vztahu k sionismu. Jeho bližším zkoumáním se však ukazuje, že antisionismus není ani tak proti-sionistický jako proti-židovský. K obvinění ze sionismu totiž nedochází na základě objektivního zhodnocení vztahu dotyčného k sionistickému hnutí, jeho politických postojů nebo poměru k židovské národnosti, ale na základě rozpoznání určitých povahových rysů, které jsou označeny jako typické pro židovské obyvatelstvo jako celek. Sionismus se tak stává spíše skořápkou, od které se skutečný obsah liší.

Při zkoumání vnitropolitické roviny přístupu komunistů k sionismu se ukazuje, že zakročení proti sionistickým organizacím nebylo tak razantní, jak by mohlo z deklarovaného antisionismu vyplývat. Krátce po únoru, kdy docházelo k účtováním se všemi nekomunistickými organizacemi, byly sionistické organizace tohoto zásahu v podstatě ušetřeny. Sionisté byli sice odstraněni z vedení RŽNO, tento krok byl však pravděpodobně způsoben spíše přirozenou snahou získat kontrolu nad nejvlivnější organizací českých Židů a využít ji jako prostředku sloužícího k mobilizaci židovského obyvatelstva. Přestože později došlo k několika zásahům vůči sionistickým aktivistům a jednotlivým organizacím, tyto zásahy se neliší od postupu vůči dalším společenským skupinám po únorovém převratu.

Avšak ani proces s protistátním spikleneckým hnutím, v němž sionismus figuroval mezi hlavními obviněními, nebyl primárně namířený proti sionistům. Mezi čtrnácti hlavními

obviněnými sice bylo jedenáct Židů, tito lidé však byli plně asimilovaní, ke svým židovským kořenům se nehlásili a někteří z nich v minulosti projevili i své protisionistické smýšlení. Antisionismus se tak spíše stal vhodným argumentačním nástrojem, který spojoval zahraničně politickou orientaci procesu, tedy snahu vymezit se vůči dřívější přátelské politice k Izraeli, s orientací vnitropolitickou, již bylo účtování s domnělými nepřáteli uvnitř komunistické strany a patrně i zakročení vůči židovskému obyvatelstvu.

Částečné vysvětlení těchto poznatků poskytuje analýza vlivu sionistického hnutí. Sionistické hnutí v rámci židovské komunity po druhé světové válce posílilo a jeho role ještě stoupla spolu s vytvořením Izraele a převzetím agendy spojené s vystěhováním židovského obyvatelstva do Palestiny. Právě emigrace však způsobila, že na konci roku 1949 v Československu zbylo pouze malé procento poválečného židovstva a o to nižší procento sionistů. V době zesílení antisionistické kampaně, ke kterému došlo v souvislosti se zatčením Rudolfa Slánského v roce 1951, tak byli sionisté v české společnosti proudem spíše marginálním. Nebylo tak nutné proti nim důrazněji zasáhnout. Spíše byla umožněna postupná „přirozená smrt“ sionistického hnutí, k níž došlo vystěhováním většiny sympatizantů sionistické myšlenky do Izraele.

Pokud je tedy vztah mezi změnou československé politiky a sionismem někde patrný, je to na zahraničně politické rovině. Izrael byl nejprve komunistickým režimem podporován a po přehodnocení této podpory došlo i k zastavení jednotlivých politik, které s touto podporou souvisely. Je však zřejmé, že v případě politiky, která byla pro Československo výhodná, což je případ prodeje zbraní, došlo k jejímu zastavení až v posledním okamžiku, kdy se na všech ostatních úrovních již projevovalo nepřátelství.

Hypotéza, podle níž změna československé politiky nesouvisela přímo se sionismem, ale byla ovlivněna jinými faktory, se tak na všech analyzovaných úrovních s výjimkou úrovně zahraničně politické spíše potvrdila. Tato práce zároveň naznačuje, jakými faktory mohl tento vztah být ovlivněn: patrně zde hrálo roli hledání vnitřního nepřítele v zakladatelském období komunistického režimu a snaha o potlačení nepohodlných skupin po komunistickém převratu, v tomto případě židovského obyvatelstva. Je však nutné si uvědomit, že tato práce nepředkládá kompletní obrázek, neboť se nevěnuje vnějším faktorům. Vynechává tedy faktor, který měl na proměnu československé politiky vůči sionismu pravděpodobně nejsilnější vliv, tedy změnu přístupu Sovětského svazu vůči Izraeli v době silící studené války.

Přijetí metody, jež byla založená především na zkoumání politiky, mi bohužel znemožnilo postihnout skutečný moment obratu československé politiky nebo ho postupně sledovat. Toho by mohlo být dosaženo zkoumáním obratu na stránkách československého

tisku, který se nejprve plnil nenápadnými náznaky a později již Izrael a sionismus otevřeně kritizoval. Tímto způsobem by tak bylo možné sledovat i jemnější nuance zkoumané proměny, a doplnění této práce analýzou tisku by pravděpodobně pomohlo odpovědět i na další otázky.

Seznam použité literatury a zdrojů

a. Odborná literatura

- Bednařík, Petr. (2005) Židé na stránkách českého tisku po roce 1945. In Kokošková, Zdena, Jiří Kocian a Stanislav Kokoška. (ed.) *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
- Brod, Petr. (1997) Židé v poválečném Československu. In Veber, Václav. (ed.) *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, s. 147-162
- Bumová, Ivica. (2011) Sionismus a židovský buržoázní nacionalismus na Slovensku – východiská (1948-1970). In Soukupová, Blanka a Miloš Pojar. (ed.) *Židovská menšina v Československu v letech 1956-1968: od destalinizace k pražskému jaru*. Praha: Židovské muzeum v Praze, s. 104-117
- Čapková, Kateřina (2004). Československé sionistické hnutí v nových historických souvislostech. In Pojar, Miloš, Blanka Soukupová a Marie Zahradníková. (ed.) *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech*. Praha: Židovské muzeum v Praze, s. 69-72
- Čapková, Kateřina (2005). *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách: 1818-1938*. Praha, Litomyšl: Paseka
- Čejka, Marek. (2009) Theodor Herzl a současné dědictví jeho myšlenek. In Herzl, Theodor. *Židovský stát: Pokus o moderní řešení židovské otázky*. Praha: Academia, s. 9-39.
- Čermáková, Radka. (2008) Poválečné Československo. Obnovený stát ve střední Evropě. In Ludvíková, Miroslava, Blanka Soukupová a Petr Salner. (ed.) *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*. Praha: Židovské muzeum v Praze, s. 23-35.
- Dufek, Jiří a Vladimír Šlosar. (1993) Československá materiálně technická pomoc Izraeli. In Dufek, Jiří. (ed.) *Československo a Izrael v letech 1947-1953: Studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, s. 108-189
- Hašomer Hacair. *Dejiny hnutia*. (2001) Bratislava: SNM – Múzeum židovskej kultúry. (přeložili Marica Adamcová a Eva a Šmuel Šelachovci)
- Kaplan, Karel. (1992) *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha: Mladá fronta
- Kaplan, Karel. (1993) Československo a Izrael v letech 1947-1953. In Dufek, Jiří. (ed.) *Československo a Izrael v letech 1947-1953: Studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, s. 9-107

- Kaplan, Karel a Pavel Paleček. (2001) *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal
- Kocian, Jiří. (2005) Politický systém v letech 1948-1989. In Malíř, Jiří, Pavel Marek. (ed.) *Politické strany a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. II. díl: Období 1938-2004. Brno: Doplněk, s. 1225-1241
- Krejčová, Helena. (1997) Židé v moderní české společnosti. In. Veber, Václav. (ed.) *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, s. 17-27
- Krupp, Michael. (1998) *Sionismus a Stát Izrael: Historický nástin*. Praha: Vyšehrad. (přeložil Marek Zikmund)
- Křesťan, Jiří, Alexandra Blodigová a Jaroslav Bubeník. (2001) *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918-1948*. Praha: Sefer
- Mendelsohn, Ezra. (1983) *The Jews of Central Europe between the World Wars*. Indiana: Indiana University Press
- Meyer, Petr (ed.). (1953). *The Jews in the Soviet Satelites*. Syracuse: Syracuse University Press
- Moshe, Yegar. (1997) *Československo, sionismus, Izrael*. Praha: Victoria Publishing. (přeložili Eva Adamcová a Petr Sláma)
- Nepalová, Šárka. (1999) Židovská menšina v Čechách a na Moravě v letech 1945-1948. In Kárný, Miroslav a Eva Lorencová. (ed.) *Terezínské studie a dokumenty*. Praha: Academia, s. 314-337
- Rataj, Jan. (2008) Poválečný vývoj a východní geopolitické začlenění Československa: od socializující se demokracie k diktatuře. In Ludvíková, Miroslava, Blanka Soukupová a Petr Salner. (ed.) *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*. Praha: Židovské muzeum v Praze, s. 7-22
- Rozenblit, Marsha L.. (2001) *Reconstructing a National Identity: The Jews of Habsburg Austria during World War I*. New York: Oxford University Press
- Rucker, Laurent. (2001) *Stalin, Izrael a Židé*. Praha: Rybka. (přeložil Vladimír Čadský)
- Rupnik, Jacques. (2002) *Dějiny Komunistické strany Československa: Od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia. (přeložila Helena Beguivinová)
- Soukupová, Blanka. (2008) Židé a židovská reprezentace v českých zemích v letech 1945–1948 (mezi režimem, židovstvím a judaismem). In Ludvíková, Miroslava, Blanka Soukupová a Petr Salner. (ed.) *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*. Praha: Židovské muzeum v Praze, s. 55-80

- Strobach, Vít. (2008) „Rudá asimilace“ českých Židů. In Beer, Fritz. *...a tys na Němce střílel, dědo? : Českoněmecký Žid mezi komunismem a nacismem*. Praha, Litomyšl: Paseka, s. 308-334
- Svobodová, Jana. (1994) *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948-1992: Studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
- Wehle, Kurt. (1984) The Jews in Bohemia and Moravia: 1945-1948. In Dagan, Avigdor, Gertrude Hirschler a Lewis Weiner. (ed.) *The Jews of Czechoslovakia: historical studies and surveys*. Philadelphia: Jewish Publication Society of America, s. 499-530
- Weltsh, Felix. (1931) Masaryk a sionismus. In Rychnovsky Ernst. (ed.) *Masaryk a Židovství*. Praha: Mars, s. 65-103
- Zahradníková, Marie. (2004) Palestina – útočiště pro evropské Židy nebo nepřijatelné „orientální dobrodružství“ sionistů? In Pojar, Miloš, Blanka Soukupová a Marie Zahradníková. (ed.) *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech*. Praha: Židovské muzeum v Praze, s. 48-63
- Zahradníková, Marie. (2005) Palestina – země zaslíbená? Pohled českožidovských asimilantů a sionistů na Palestinu ve dvacátých letech. In Soukupová, Blanka a Marie Zahradníková. *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*. Praha: Židovské muzeum v Praze, s. 77-97

b. Tištěné prameny

- Bulínová, Marie (ed.). (1993) *Československo a Izrael v letech 1945-1956: Dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
- Herzl, Theodor. (2009) *Židovský stát: Pokus o moderní řešení židovské otázky*. Praha: Academia. (přeložil Marek Čejka)
- Kolár, Erik. (1945) *Ještě naposledy – co víte o židech?*. Praha
- Kolár, František J.. (1970) *Sionismus a antisemitismus*. Praha: Svoboda
- Kopecký, Václav. (1945) *Antisemitismus poslední zbraní nacismu*. Praha: Svoboda
- Marx, Karl, Vladimir I. Lenin a Friedrich Engels. (1975) *O židovské otázce*. Praha: Svoboda

c. Disertační a diplomové práce

- Hanková, Marie. (2006) Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956). Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta
- Munková, Michaela. (2007) Židovské instituce a státní správa v letech 1945-1956. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta

Sedlák, Petr. (2008) *Poté. Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce (1945-1947/1953)*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta

d. Časopisy

Friedman, Isaiah. (2004) *Theodor Herzl: Political Activity and Achievements*. *Israel Studies*, Vol. 9, No. 3, s. 46-79